

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Katedra literární kultury a slavistiky

Analýza edice Karavana z hlediska žánrového, autorského a vydavatelského

Lucie Slepíčková

Bakalářská práce

2018

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 27.03.2018

Lucie Slepíčková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu této bakalářské práce, PhDr. Antonínu Kudláčovi, Ph.D., za jeho cenné rady a trpělivost.

Poděkování patří také mému příteli za jeho pomoc a podporu. Dále personálu Krajské knihovny v Pardubicích, kde vznikala značná část mé práce.

Název

Analýza edice Karavana z hlediska žánrového, autorského a vydavatelského

Anotace

Bakalářská práce nesoucí název Analýza edice Karavana z hlediska žánrového, autorského a vydavatelského se zabývá dobrodružnou literaturou určenou dětskému čtenáři. Teoretická část nastiňuje kulturní přehled v letech 1945-1992, dále nakladatelskou činnost v těchto letech a charakteristiku a vývoj literatury pro děti a mládež. Praktická část se věnuje analýze knih edice Karavana a odpovídá na základní otázky práce.

Klíčová slova

Karavana, Literatura pro děti a mládež, Státní nakladatelství dětské knihy, Albatros, dobrodružná literatura.

Title

Analysis of the Karavana edition from the genre, editorial and author point of view

Annotation

Bachelor thesis titled Analysis of the Karavana edition from the genre, editorial and author point of view deals with the adventurous literature intended for children's readers. The theoretical part outlines the cultural overview in 1945-1992, the publishing activities in these years and the characteristics and development of literature for children and youth. The practical part deals with the analysis of Karavana books and corresponds to basic questions of work.

Key words

Karavana, literature for children and young people, State Publishing House of Children's Book, Albatros, adventure literature

Obsah

ÚVOD	1
1. KULTURNÍ SITUACE V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1945	4
1.1. KULTURNÍ SITUACE PŘED ROKEM 1958	4
1.2. KULTURNÍ SITUACE PO ROCE 1958	7
2. NAKLADATELSKÁ ČINNOST OD ROKU 1948	11
2.1. STÁTNI NAKLADATELSTVÍ DĚTSKÉ KNIHY	13
3. POPULÁRNÍ LITERATURA A LITERATURA PRO DĚTI A MLÁDEŽ	20
3.1. LITERÁRNÍ BRAK	20
3.2. OPERACE VYLOUČENÍ, OPERACE NAHRAZENÍ	20
3.3. POPULÁRNÍ LITERATURA A LITERATURA PRO DĚTI A MLÁDEŽ	22
3.3.1. Literatura pro děti a mládež	23
3.3.2. Populární literatura	25
4. EDICE KARAVANA	28
4.1. HISTORIE DOBRODRUŽNÉ LITERATURY V ČESKOSLOVENSKU	28
4.2. VZNIK EDICE	30
4.3. DÍTĚ JAKO ČTENÁŘ DOBRODRUŽNÉ LITERATURY	34
4.4. ŽÁNROVÁ CHARAKTERISTIKA EDICE KARAVANA	36
4.4.1 Dobrodružný román	36
4.4.2 Cestopis	37
4.4.3 Mořský román	38
4.4.4 Indiánka	38
4.4.5 Historický román	39
4.4.6 Válečný román	39
4.4.7 Životopis	39
4.4.8 Detektivka	40
4.4.9 Sci-fi	40
4.4.10 Horor	41
4.5. CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH DĚL EDICE KARAVANA	41
4.5.1. Knižní edice v letech 1958–1968	42
4.5.2. Sešitová edice v letech 1967–1992	47
ZÁVĚR	52
BIBLIOGRAFIE	56
SUMMARY	59

Úvod

V naší bakalářské práci jsme se zaměřili na edici Karavana, která vycházela ve *Státním nakladatelství dětské knihy* od roku 1958. Tato edice si našla místo v srdcích mnoha dětí, které na této literatuře v druhé polovině dvacátého století vyrůstaly. Spojujeme zde analytickou práci s literaturou, poněvadž se zabýváme doposud nezpracovaným tématem. Tuto práci jsme prováděli pomocí naratologické analýzy. Předmětem zkoumání jsou vybraná díla z edice Karavana, kde se zaměřujeme především na postavy a literární prostor. Neméně důležitý je i příběh. Na základě tohoto výzkumu se snažíme odpovídat na otázky, které si v této práci klademe. Jednou z nich je vznik a účel edice Karavana. Na vybraných titulech se snažíme dokázat žánrovou a autorskou pestrost. Tyto tituly slouží i pro samotný rozbor edice, neboť se tímto tématem prozatím nikdo nezabýval, a proto musíme čerpat pouze z vlastní četby. Tento nedostatek informací provází i naši první otázku, jak edice vznikla. V tomto případě jsme získávali informace pouze z několika málo zdrojů, přičemž největším přínosem byl kulturní magazín *Revolver Revue*. Co se týče rozboru literatury pro děti a mládež, toto téma bylo prozkoumáno poměrně dobře. V naší práci jsme se opírali především o výzkum Miroslavy Genčiové. S vydavatelskou činností v českých zemích od počátku do současnosti, s ohledem na kulturní a historický vývoj společnosti, nás seznamuje kniha *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. V oblasti analýz edic jsme našli bakalářskou práci Martina Dolejského, který psal na téma *Knihy odvahy a dobrodružství*. Tato edice se velmi podobá Karavaně, jak obsahem, tak dobou vzniku.

Naší osobní otázkou zůstává, proč doposud nikdo nezpracoval téma zábavné dětské četby, kterou zprostředkovávala redakce edice Karavana. Jednou z odpovědí může být stálý předsudek (fenoménu) nízké literatury, který dobrodružnou literaturu provázela dlouhá léta. Prvním podnětem pro psaní této práce byla kniha od literárního vědce Pavla Janáčka *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951*. Janáček můžeme považovat za průkopníka, který se zabýval tématem pokleslé literatury na odborné úrovni.

V naší práci jsme se snažili především o literárně-historický rozbor. Tento rozbor jsme prováděli z hlediska žánrového, autorského a vydavatelského. Podkladem pro samotný rozbor edice je historický přehled od roku 1945, kterým se zabýváme v první kapitole. Tu rozdělujeme na dění před rokem 1958 a po roce 1958, neboť v tomto roce začala vycházet edice Karavana. Tento historický úvod považujeme za nutný pro pochopení kulturní situace.

Následující kapitola se věnuje hledisku vydavatelskému. V úvodu zmiňujeme postavení českých nakladatelství po roce 1948, které nebylo jednoduché. První a jediná podkapitola

s názvem Státní nakladatelství dětské knihy popisuje už konkrétně činnost *SNDK*, které bylo v roce 1969 přejmenováno na již známý *Albatros*. V poskytnutí těchto informací nám nejvíce napomáhala kniha *Česká literární nakladatelství 1949-1989*.

Třetí kapitola se věnuje dvěma zásadním pojmům, populární literatuře a literatuře pro děti a mládež. Pro edici Karavana jsou obě tato označení příznačná, proto je nezbytné přiblížit je z hlediska historického i žánrového. Co se týče hlediska historického, nesmí zde chybět představení boje proti brakové literatuře, které sahá až do 19. století, a to především z Janáčkovy knihy *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951*. Z hlediska žánrového představujeme základní žánry těchto dvou literatur a snažíme se vytyčit rozdíly mezi populární literaturou a literaturou pro děti a mládež, které jsou ovšem velmi malé, neboť jsou si podobné.

V poslední kapitole se dostáváme k hlavnímu tématu naší práce, tedy k rozboru samotné edice Karavana. V první části se opět vracíme do historie, abychom rozbor doplnili o důležité informace ohledně vývoje dobrodružné literatury na naší půdě. Poté se přesouváme k samotnému vzniku edice, kde si klademe otázku, proč edice Karavana vznikla a komu je určená? Nesmíme zapomínat na dítě jako čtenáře této literatury, a tak mu věnujeme jednu podkapitolu. Představujeme modelového čtenáře v době, kdy vycházela edice Karavana. Odpovídáme na otázku, co chce číst čtenář dětské literatury v roce 1962, jak se četba dobrodružné literatury odráží v jeho životě, a neposlední řadě, co mu tato literatura přináší. V následující části se budeme věnovat edici z hlediska žánrového. Charakterizujeme v ní všechny žánry, které edice nabízí. V této problematice nám byla nejvíce nápomocna *Encyklopedie literárních žánrů*.

V závěrečné části poslední kapitoly představujeme vybraná díla, na kterých ukazujeme základní tendence edice, a též se snažíme ověřit jejich ideologicko-didaktické požadavky, které byly vyžadovány. Tato kapitola je rozdělena na dvě části, a to na knižní a na sešitovou edici. Zde pokládáme za nezbytnost odpovědět na otázku, proč v roce 1967 došlo ke změně formátu edice, tedy z knižní na sešitovou. Způsob výběru se odvíjel především od snahy zastoupit nejoblíbenější žánry edice, ale rozebrat i takové, které se v edici objevily díky jedinému titulu. Proto jsme si vybrali například životopisné dílo nebo příběh ze života zvířat. Dále jsme brali ohled na recenze a průzkum čtenářství z roku 1982, který je dostupný v knize *Rozvoj dětského čtenářství*. Rozbor započínáme knihou Františka Běhoučka a odpovídáme na otázku, proč redakce Karavany zvolila právě tohoto autora jako prvního. Na jednotlivých dílech se pokoušíme sledovat, co čtenáři přinese a zdali se jedná pouze o četbu oddechovou, která má jediný účel, a to pobavit, nebo jestli je dílo hodnotné a dokáže čtenáři přinést nějaké poznatky.

Nezapomínáme v krátkosti uvést i autora a jeho další díla. Poslední otázkou je, jestli se čtenář z této četby poučí.

Tuto práci jsem si vybrala z důvodu osobního, neboť jsem si jako mnozí dobrodružnou literaturu v dětství zamilovala. Myslím, že hlavním podnětem k četbě je fakt, že například knihy Julese Verne se objevují v téměř každé domácnosti a jsou všem známé. Dobrodružná literatura je oblíbená i dnes, přestože zájem o četbu u dětí všeobecně klesá. Tato práce se snaží vyzdvihnout a připomenout krásný zážitek, který edice Karavana nabízí.

1. Kulturní situace v Československu po roce 1945

1.1. Kulturní situace před rokem 1958

Po skončení otřesného zážitku z druhé světové války společnost volala po znovuzrození republiky, a tak vznikla třetí republika, která trvala necelé tři roky. Často byla tato etapa nazývána přechodným obdobím. Nemalý podíl na tom měli i umělci, především spisovatelé, o které se země v časech nejhrošších opírala a spoléhala na jejich projev k veřejnosti (o současných situacích). Již pár dní po osvobození bylo jasné, že druhá světová válka zahýbala poměry v celém světě. I na našem území dochází k zásadním změnám. Po dlouhém šestiletém boji připadla důvěra Československa Sovětskému svazu, našemu osvoboditeli. Tuto důvěru Sovětský svaz získal zejména díky zásahu v roce 1945, kdy byla Praha osvobozena Rudou armádou. Následkem těchto bojů končí druhá světová válka. A tak ve volbách roku 1946 vítězí Komunistická strana Československa. Lidé totiž začali upřednostňovat novou hodnotu, kterou získali utrpením ve válce a následným vysvobozením, a to vzájemnou spolupráci. Komunistickou stranu nezajímalo jen hospodářství a společnost, ale i kultura. Proto se snažila do svých řad získat umělce, kteří se měli postarat o její propagandu. Hlavním úkolem bylo ukázat, že jsou na jejich straně známé osobnosti. O to se postarala anketa v *Rudém právu*, kterou podpořil například František Hrubín nebo Jan Mukařovský. Kultura a umění měly sloužit všem vrstvám. Důraz byl kladen na výchovnou funkci a takzvané „*formování nového občana*“¹. První kolektivní snahy můžeme vidět při vzniku svazů, kde se sdružovali umělci a intelektuálové. Uvedme příklad na *Sdružení kulturních organizací*, které vzniklo už v roce 1945. Mnohem důležitější je ale Syndikát českých spisovatelů, který byl znovuoobnoven po druhé světové válce. Jeho předsedou byl František Halas a místopředsedou Václav Černý, kteří spolu s komisí rozhodovali o činnosti členů Syndikátu. Jednalo se zejména o vyřazování těch, kteří během války spolupracovali s Němci. Bojoval proti braku a staral se o kontrolu edičních plánů. Další důležitou událostí byl první sjezd českých spisovatelů, který otevřel prezident Edvard Beneš a zdůraznil na něm roli spisovatelů v naší společnosti, ale i v zahraničí.²

Nyní se přesuneme k vývoji knižního trhu po roce 1945. Literatura se měla stát hlavním prostředkem prosazování ideologie a měla být určena všem. Proto na nakladatelskou činnost dohlížel orgán Svazu českých knihkupců a nakladatelů, který skrze ministerstvo informací

¹ JANOUŠEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. s. 17. ISBN 978-80-200-2057-4.

² ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. s. 317-345. ISBN 978-80-200-2404-6.

kontroloval současnou tvorbu a bez jehož souhlasu nemohla vyjít žádná kniha. Tato opatření se netýkala pouze knih, ale i periodik, která se musela znovu registrovat, a tak došlo k regulaci s odvoláním na nedostatek papíru. Z tradičních soukromých nakladatelství přežilo *Fr. Borový*, které vydávalo autory jako Eduarda Basse a Karla Poláčka. Postupem času se ale do popředí dostávaly velké státní nakladatelské podniky, které byly v úzkém kontaktu s politickými stranami. Jako příklad uvedeme nakladatelství *Orbis*, kde opět nacházíme Františka Halase. Hlavním zdrojem překladové sovětské literatury bylo nakladatelství Komunistické strany Československa *Svoboda*, kde se objevuje zejména propaganda komunisticky zaměřených spisovatelů (Julius Fučík, S. K. Neumann aj.). Důležitou otázkou je, jakým směrem se bude Československo ubírat, respektive jaká bude naše kulturní orientace. Západ nebo Východ? Prvotní nadšení Východem opadá a i řada komunistických nadšenců má o tomto směřování pochybnosti. Jmenujme například zásadní událost roku 1947. Výstava současného sovětského malířství, která ukázala neslučitelnost socialistického realismu s evropským moderním uměním. Tyto dva směry se rozcházely zejména z pohledu svobodné tvorby, kterou socialistická strana nerespektovala. Tato skutečnost ale pouze poukázala na možné neshody a Československo se dále ubíralo východním směrem.³

Do roku 1948 se nadále setkáváme se svobodnější tvorbou, která ovšem únorovými událostmi zmíněného roku končí. Za stěžejní událost těchto změn můžeme považovat přijetí demise nekomunistických ministrů tehdejším prezidentem Edvardem Benešem a doplnění prázdných míst členy KSČ. Poté už komunistům nebránilo nic v cestě. Následovalo budování totalitního politického systému (ten už byl po tři roky připravován), který zásadně ovlivnil nejen kulturní život. Důležitou vazbou mezi státem a lidem bylo umění, skrze které byla nová společnost budována. Svobodná umělecká tvorba byla v rozporu s tímto systémem, což se například dotklo mladé generace, která se díky Klubu mladých čtenářů těšila brzkého úspěchu. Klub byl však záhy nucen změnit svou tvůrčí náplň. Tím se na delší čas zavřely dveře za svobodným názorem českých autorů. Změny se dotkly i periodik. Doposud protisocialistické *Svobodné noviny* byly převratem poznamenány jak tematicky, tak i výměnou stávajícího šéfredaktora (Ferdinanda Peroutky) za komunistu Jana Drdu.⁴

Literární tvorbu po roce 1948 vymezovala literární kritika, zejména marxistická kritika, která chápala literaturu jako nástroj politiky. O to se postarala zejména periodika jako *Tvorba*, vydávaná Ústředním výborem KSČ, nebo *Lidová kultura* a *Kulturní politika*. Mezi politicky

³ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. Brno: Host, 2008, s. 142-150. ISBN 978-80-7294-342-5.

⁴ JANOUŠEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. s. 15-25. ISBN 978-80-200-2057-4.

nezaměřená periodika můžeme řadit například *Kytici*, která obsahovala z velké části beletrii a byla redigována Jaroslavem Seifertem. Nebo *Listy*, které navazovaly na meziválečnou avantgardu. Tyto časopisy však nevyhovovaly režimu, a došlo tedy k jejich hromadnému rušení, nebo radikální přeměně. Mezi další zakázaná periodika patřil *Kritický měsíčník*, *Akord*, *Blok*, *Svobodný zítřek* aj. Co se týče témat a směrů, klíčový byl jednoznačně socialistický realismus. Jmenujme ale nejdříve ty, které jsou po válce ještě stále aktuální, a to bezpochyby existencialismus a téma samotné války. Prostřednictvím memoárů, deníků a reportáží se spousta autorů vyrovnávala s hrůzou prožitého. Uvedme jmenovitě například Václava Boukala a Julia Fučíka.

V roce 1949 vznikl *Svaz Československých spisovatelů* spojením Syndikátu českých spisovatelů se Spolkem slovenských spisovatelů. Byl to svaz sdružující spisovatele, kritiky a překladatele. Hlavní úlohou svazu, jehož předsedou byl Jan Drda, bylo zajistit kontrolu nad literární činností. Členové museli projít přijímacím řízením, které ověřovalo jejich politické postoje, nikoli kvalitu jejich tvorby. Nadále byli povinni splňovat požadavky svazu. Hlavní a jedinou tvůrčí metodou byl již zmiňovaný socialistický realismus. V důsledku omezení, která svaz určoval, docházelo k věznění autorů, nuceným pracím v táborech, nebo v lepším případě zákazu činnosti. Prostřednictvím těchto represí byla zajištěna kontrola nad tvorbou spisovatelů. Můžeme tedy vidět jasný rozdíl mezi vzdáleně podobnou situací roku 1945 a poúnorovými událostmi roku 1948. V roce 1945 byla činnost zakázána pouze těm, kteří se během války provinili proti státu, a jejich počet byl značně nižší oproti roku 1948. Zásadním rozdílem je i obrovská emigrační vlna, při níž v roce 1948 odešlo okolo 230 000 obyvatel, včetně umělců a spisovatelů, kteří by v ČSR nedostali prostor pro svou tvorbu. Jmenujme například Ferdinanda Peroutku, který se stal ředitelem českého oddělení stanice Svobodná Evropa. Ta vysílala mimo jiné i do Československa a v redakci stanice pracoval i Egon Hostovský a Jan Čep.

Hlavními tématy v literatuře od roku 1948 byla vzájemná spolupráce a kolektivní hrdina. Prosazovaným žánrem byl budovatelský román. Mezi spisovatele se začali řadit dělníci a ostatní pracující vrstvy, kterým dávalo prostor nakladatelství *Rudé právo*. Na základě toho vznikaly různé soutěže, kterých se mohli nezkušení autoři účastnit. Souběžně se mezi veřejnost dostává i neoficiální tvorba.

Znárodňování podniků vedlo k vybudování systému nakladatelství, z nichž převládající postavení v oblasti umělecké literatury mělo *Československý spisovatel*. Ten byl řízen již zmiňovaným *Svazem československých spisovatelů*. Hlavní funkce ve vydávání literatury pro

děti a mládež byla přidělena *Státnímu nakladatelství dětské knihy*. Komunistická strana měla nakladatelství *Svoboda* a Československý svaz mládeže *Mladou frontu*.

První polovina padesátých let se nadále nesla na vlně cenzury, a to zejména díky Hlavní správě tiskového dohledu, kvůli níž mohl stát kontrolovat veškerou publikační tvorbu. Dochází k soudním procesům s katolickými básníky, udělování trestu smrti a doživotního vězení. Málokdo z těch, kdo se ocitl v řešení, vyvázl beztrestně. V roce 1953 nastává zvrat smrtí J. V. Stalina, což přimělo některé autory k odhodlanější tvorbě. Již během roku vydal básník Milan Kundera sbírky, které se odchylovaly od dobového kontextu. Nastává tak příznivější druhá polovina padesátých let. Tuto volnější atmosféru můžeme sledovat okolo časopisu *Květen*, který začal vycházet roku 1955 a dostali v něm prostor mladí autoři. Pro naši práci je stěžejní rok 1958, kdy začala vycházet edice *Karavana*, a kterým se budeme zabývat v následující části.

1.2. Kulturní situace po roce 1958

V těchto letech navazuje Československo na střídavé období politického uvolňování, jež bylo odrazem hospodářské krize v šedesátých letech. Do literatury se opět vrací zapomenutá témata a umělecké směry (například avantgarda). Oživily i zahraniční vazby, protože podobná situace jako u nás, probíhala i jinde, zároveň vznikala nová hnutí a skupiny (hippie, underground, sexuální revoluce aj.). Všechny tyto skutečnosti směřují k pokusu o spojení socialismu s demokracií. To se samozřejmě straně nelíbilo, a tak rázně zakročila prostřednictvím tehdejšího prezidenta Antonína Novotného. Vlnu kritiky sklidila prvotina Josefa Škvoreckého *Zbabělci*. Útoky straníků byly mířeny proti celým nakladatelstvím a redakcím časopisů. Po konferenci *Svazu československých spisovatelů* se tvorba opět ubírala jednotným směrem a autoři měli plnit úlohu „inženýrů lidských duší“⁵. Rokem 1959 se tedy opět dostáváme k přímé kontrole ediční činnosti, kterou měl na starosti *Svaz československých spisovatelů*. Pod tímto dohledem dochází k personálním obměnám a čistkám. Z *Literárních novin* byl vyhozen Jaroslav Putík, z *Československého spisovatele* Jan Grossman, Josef Híršal, Kamil Bednář a Vítězslav Kocourek. Časopisy *Květen* a *Nový život* byly zrušeny úplně. Nyní se ale setkáváme s opačnou reakcí. Prostředky zastrašování nejsou účinné a mezi spisovateli začíná vznikat opozice.⁶ Hlas reformace je čím dál silnější, zejména skrze periodika *Literární*

⁵ Pojem „inženýři lidských duší“ pochází z roku 1934, je to skupina umělců a vědců, kteří se podíleli na budování a propagaci socialismu. Viz: JANOUŠEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. s. 179-190. ISBN 978-80-200-2057-4.

⁶ Například i mezi těmi, kteří byli zastánci režimu nebo ve funkcích KSČ. A to Jiří Šotola, Jan Procházka, Karel Kosík a další. Viz: JANOUŠEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. s. 190-289. ISBN 978-80-200-2057-4.

noviny a *Host do domu*. K literární tvorbě se opět vrací Bohumil Hrabal. Zájem si získává experimentální a populární umění. Umožněna je dokonce i překladová tvorba ze Západu, například texty beatníků. Mezi členy KSČ přichází nová mladší generace a též ve Svazu můžeme sledovat méně striktní kontrolu. To vše jsou události, které přispívají k volnějším prostředí nejen na poli literatury. V roce 1966 tak začíná vycházet revue *Orientace*⁷ a *Sešity pro mladou literaturu*, kde publikovali mladí autoři, nebo ti, kteří dříve publikovat nemohli. *Sešity* usilovaly o neideologické prostředí se zaměřením na pop-art a další jiné druhy umění. Domácí tvorba se postupně dostávala do kontaktu s exilovou a někteří exiloví autoři se začlenili do tvorby oficiální. Zahraniční tvorba se do povědomí dostala díky revue *Světová literatura*.

Bohužel dochází ke střetu emancipačních snah s výborem KSČ. Někteří autoři byli přesvědčeni, že po jistých úpravách a deformacích je socialismus vlastně správnou cestou naší země. Napětí mezi politikou a spisovatelem se stupňuje. KSČ si toto smýšlení nechce nechat líbit, a tak zakročí. Jako příklad si uveďme *Literární noviny*, které dávaly od svého začátku prostor pro kritické vyjadřování vůči politickému systému. Hlavní správa tiskového dohledu si s touto situací neuměla poradit, a tak musel zakročit *Svaz československých spisovatelů* a některým zaměstnancům dát výpověď. Toto napětí ještě více vygradoval nový tiskový zákon z roku 1967. Pohár trpělivosti přetekl po projevech spisovatelů na IV. sjezdu *Svazu československých spisovatelů* k otázkám svobody a nesvobody, jak v literárním, tak i ve veřejném životě. Vyjádřil se Milan Kundera, Pavel Kohout, Václav Havel, Karel Kosík nebo Ludvík Vaculík, jehož projev se dal považovat za nejkritičtější. V reakci na tato vyjádření byli ze Svazu vyloučeni Pavel Kohout, Václav Havel, Ludvík Vaculík a Ivan Klíma. Disciplinární řízení bylo vedeno s Milanem Kunderou, z KSČ byl vyloučen Ivan Klíma a Ludvík Vaculík. Vraťme se ale k *Literárním novinám*. V roce 1967 byly noviny odebrány *Svazu* a přiděleny pod správu ministerstva kultury a informací, avšak v této podobě už téměř nikoho nezajímaly.

Literární obec se nenechala zastrašit a v roce 1968 vzniká z rukou Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*. Tento dokument, který vyvolal strach KSČ z odezvy států Varšavské smlouvy, podepsalo přes 120 000 občanů. Netrvalo dlouho a v srpnu 1968 vpadla vojska Varšavské smlouvy do Československa. Nastává tak období normalizace a můžeme říci, že se opakuje podobný scénář jako v předchozích letech, avšak tentokrát mnohem drsnější. Zastrasování, cenzura, uzavření

⁷ Revue *Orientace* zveřejňovala kritické texty, jejímž základem byl tradiční strukturalismus a avantgarda. Publikovala studie Jana Mukařovského nebo Jiřího Brabce. Setkávali se zde literární historikové s literárními teoretiky. Viz: JANOUŠEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. s. 190-289. ISBN 978-80-200-2057-4.

hranic a čistky, to vše vybouřilo lid v roce 1969 k demonstracím, které byly násilně potlačeny. Navzdory snahám bojovat proti socialismu a dokončit reformu Československa se šance na demokracii definitivně uzavírá volbou Gustava Husáka do role tajemníka. Většina kulturních časopisů je zrušena (*Listy, Plamen a Tvář*). Místo nich vznikají dva týdeníky, které jsou pod přímou kontrolou, *Tvorba* a *Tribuna*. Kvůli prověrkám bylo z KSČ vyloučeno okolo půl milionu členů, umlčet se na veřejnosti musely tisíce vědců, umělců, spisovatelů, překladatelů, moderátorů, zpěváků, sportovců aj. Společnost se rozdělila na tři skupiny. První skupina byli obhájci socialismu, kteří ho propagovali. Druhou skupinou byli reformátoři a lidé existenčně diskriminovaní. Mezi těmito dvěma skupinami stáli lidé vystrašení, kteří nechtěli ohrožovat budoucnost svou a své rodiny, a proto veřejně režim akceptovali. Co se týče činnosti nakladatelství, do jejich vedení byli dosazeni stranicky spolehliví lidé. Nesmíme zapomínat na literaturu exilovou, mezi její nejvýznamnější představitele patřili Milan Kundera, Pavel Kohout, Josef Škvorecký a další. Z exilových nakladatelství jmenujme *Sixty-Eight Publishers* se sídlem v kanadském Torontu.

Oproti padesátým letům bylo v letech sedmdesátých jedno, o čem se psalo, nebo jak se psalo. Jediným důležitým kritériem bylo členství v KSČ nebo tolerance režimem. Absolutně zakázané byly jakékoliv projevy nesouhlasu nebo kritiky politického systému. Hlavním představitelem českého undergroundu byl Ivan Martin Jirous. Český underground byla skupina spisovatelů, básníků, hudebníků a výtvarníků, se snažila o tvůrčí svobodu, na což navázala Charta 77, kterou podepsalo přes 800 obyvatel. V letech osmdesátých se setkáváme s generací mladších spisovatelů, takzvaných pětatřicátníků, jejichž program se lišil od poezie šedesátých let, a proto byl vyhovující. Od roku 1985 vznikala mladší undergroundová generace okolo časopisu *Revolver Revue*. Významným krokem bylo první vydání *Lidových novin* v roce 1988. Následující rok probíhala vlna demonstrací k příležitosti výročí upálení Jana Palacha. Nezůstalo jen u jedné demonstrace, připomeňme tu nejdůležitější, a to 17. listopad. Ta vedla k sametové revoluci a k pádu komunistického režimu. Cenzura je zrušena a spojuje se literatura oficiální, samizdatová a exilová, na trh se valí obrovské množství knih, které byly dříve zakázané.⁸

I přesto, že mnozí s režimem nesouhlasili a bojovali proti němu, můžeme vidět jasnou hodnotu socialismu ve vzdělání, výchově dětí a mládeže. Jak se zmiňuje časopis *Zlatý máj* v roce 1978: „*Je to odraz života dětí v naší socialistické společnosti, která jim věnuje prvořadou*

⁸ JANOŮŠEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. s. 293-312. ISBN 978-80-200-2057-4.

*pozornost, která je však také cílevědomě vede a vychovává k činorodé aktivitě.*⁹ O to se postaralo zejména *Státní nakladatelství dětské knihy*, které vzniklo roku 1949, následně přejmenováno na *Albatros* v roce 1969, to vše samozřejmě v duchu ideologie socialismu.¹⁰ *Státní nakladatelství dětské knihy* mělo zásadní roli v dětské literatuře, kterou se budeme zabývat později.

⁹ Únorové události roku 1948... In: *Zlatý máj*. 1978. č.2, s. 75. bez ISSN.

¹⁰ TAMTÉŽ

2. Nakladatelská činnost od roku 1948

Převratnou změnou v politickém i hospodářském systému byl jednoznačně únor 1948, kdy došlo k převzetí moci komunistickou stranou. Nakladatelský život to zasáhlo až rok poté, ačkoliv regulace a ovládnutí knižního trhu a knižní kultury proběhla po znovuzrození Československé republiky v květnu 1945. Dozorem nad nakladatelskou činností v předúnorovém období byl odbor ministerstva informací, který vedl básník František Halas a redaktor Bohumil Novák.

Během poválečného třiletí nebyl schválen příslušný zákon, a tak „vytvářela právní rámec regulace nakladatelského podnikání pouze vyhláška o přidělovém hospodaření s papírem“¹¹. Tím si KSČ zajistila přehled nad tiskárnami. Povolení potřeboval nakladatel na každou knihu, přičemž kritériem byla umělecká hodnota díla. Úpravou byla tedy nejvíce zasažena populární literatura.¹² To se ale netýkalo nakladatelství *Svoboda* a *Rudé právo*, těm byl přednostně přidělován papír, poněvadž tato nakladatelství byla řízená Ústředním výborem KSČ.¹³ Docházelo tak k masivnímu šíření například spisů Klementa Gottwalda. O tato díla ale moc vážný zájem nebyl, vydavatelská činnost se tedy začala soustředit na literatura odbornou.¹⁴

Do činnosti (po druhé světové válce) se opět uvedl *Svaz českých knihkupců a nakladatelů*, kde měla hlavní slovo nakladatelství a vydavatelství, která vznikla získáním majetku německých firem nebo firem kolaborantských. S někdejší režimem byla nutná i kontrola nakladatelství, o kterou se postarala tzv. národní správa, to však bylo pouze dočasné řešení. V březnu 1949 byl ustanoven Zákon č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací. Povolení bylo uděleno pouze 36 organizacím a v téže chvíli byla téměř čtyř set nakladatelům a vydavatelům ukončena činnost. Tento státem řízený kontrolovaný systém fungoval až do listopadu 1989.

Vydavatelská činnost jednotlivých nakladatelství musela projít několika stupňovým schvalovacím procesem, který zahrnoval i ediční plány na příští období. Nad vším měla dohled tzv. povolovací komise *Národní ediční rady české*, která se přesunula dovnitř nakladatelství.

¹¹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Albatros. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

¹² TAMTÉŽ

¹³ Můžeme tedy sledovat velmi sníženou produkci knih, ale naopak zvýšení nákladů na výtisky těch knih, které prošly schvalovacím procesem. Což byly například brožury, ty se vydávaly až v milionovém nákladu. To vše se týkalo i časopisů a novin, které byly taktéž nástrojem propagandy. Viz: ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. s. 327-338. ISBN 978-80-200-2404-6.

¹⁴ ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. s. 327-338. ISBN 978-80-200-2404-6.

Další kontrolou byla *Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD)* vytvořená v roce 1953 s pomocí samotných komunistických orgánů (ÚV KSČ, KV KSČ). Tento systém cenzury byl v nakladatelstvích obecně dobře chápán, a tak jen zřídka kdy v padesátých letech docházelo k zákazu publikací.¹⁵ Hlavní cíl tehdejší literatury byl „*vychovat nového čtenáře*“. Tato výchova měla být uskutečňována pomocí četby v první řadě politicko-propagandistické literatury, poté literatury odborné a až na posledním místě beletrie, ale pouze té, která byla zdrojem poznání.¹⁶

V roce 1962 bylo zrušeno *Sdružení československých nakladatelství a knižního obchodu* a nahrazeno *Československým ústředím knižní kultury*, jehož vedení se ujal Josef Grohman. Ten měl zajistit vyšší efektivitu knižní výroby a rozšířit cenzurní orgány. Komplikací v šedesátých letech byly tiskárny. Upřednostňovaly nejvýhodnější zakázky a jejich technický stav nebyl dostatečný, dalším bodem úrazu byl nedostatek papíru. Důsledkem těchto potíží byla i několikaletá výroba titulů. Docházelo ke změnám v názvech nakladatelství jako například: z *Krajského nakladatelství v Brně* se stal *Blok, Státní nakladatelství krásné literatury a umění* zvolilo nový název *Odeon*, *Státní nakladatelství dětské knihy* se změnilo na *Albatros*.

V červnu 1968 vznikl *Svaz českých nakladatelských, vydavatelských a knihkupeckých podniků*, v jehož čele stál šéfredaktor *Odeonu* Jan Řezáč. Tento svaz řešil nejkritičtější problémy v oblasti polygrafie a distribuce. V této uvolněnější atmosféře vznikala nová nakladatelství (*Dialog, Horizont* aj.). Na počátku normalizace byla ale převážná část podniků opět zavřena. Jedním z hlavních cílů stranické kulturní politiky bylo ovládnout nakladatelskou činnost po ideové stránce. Byl zrušen *Svaz československých spisovatelů* a proběhlo také mnoho změn ve vedení podniků. První cenzurní vlna zasáhla až 150 titulů již ve výrobě. V případě vytištěných děl byl likvidován celý náklad. Dalším řešením bylo vytrhávání doslovů a vlepování nových tiráží. Po následujících dvacet let pak ministerský odbor knižní kultury kontroloval nakladatelskou činnost od prvotního nápadu až po přiděl papíru. Upřednostňovány byly překlady z literatury socialistických zemí a do pozadí se dostala západní literatura a novinky z beletrie.

Po roce 1969 byla česká literatura ovlivněna odchodem mnoha spisovatelů do exilu a zakázanou činností stovek spisovatelů. Občas se objevila díla, u kterých byla cenzura slabší, ale šlo pouze o výjimku potvrzující pravidlo. V důsledku těchto omezení vznikla literatura

¹⁵ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

¹⁶ ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. s. 327-338. ISBN 978-80-200-2404-6.

oficiální a neoficiální. Neoficiální literatura vycházela samizdatem nebo v exilových nakladatelstvích. Zpočátku byla síť odběratelů malá, ale s postupem času a rozvojem rozmnožovací techniky se okruh čtenářů samizdatové literatury výrazně zvětšoval. Vznik exilových nakladatelství datujeme už od roku 1948, zásadním bodem exilové činnosti ale byl až rok 1968. V této emigrační vlně totiž z Československa odešlo mnoho úspěšných spisovatelů, ale i jejich čtenářů.

V roce 1989 zanikla dosavadní nakladatelská a distribuční síť, a to domácí i exilová. Zejména poté, co byl Václav Havel zvolen prezidentem, byla ukončena činnost exilových nakladatelství a přesunuta zpět do Prahy. V prvních měsících, po roce 1989, zůstávaly celostátní podniky ve vlastnictví státu nebo politických organizací, ti ale neměli čas na jejich vedení. Poslední hřebíkem do rakve byl rozpad Knižního velkoobchodu, což vedlo k dalšímu zadlužování a ukončení činnosti tradičních nakladatelství. Mezi ně patřila: *Odeon* (jako značka působí ale dosud), *Lidové nakladatelství*, *Český spisovatel*, *Svoboda* aj. Naopak *Albatros*, *Olympia*, *Naše vojsko* a *Mladá fronta* přežily a úspěšně pokračovaly.¹⁷

2.1. Státní nakladatelství dětské knihy

V této kapitole se budeme zabývat vznikem a následnou činností *Státního nakladatelství dětské knihy*. Toto nakladatelství je jedním z mnoha výsledků procesu znárodnování roku 1948. *SNDK* vzniklo 11. dubna 1949 jako čtyři písmena, zdálo by se, náhodně vybraná a bez jakéhokoliv vysvětlení. V době vzniku, a ještě pár let poté, totiž málokdo věděl, co ona čtyři písmena znamenají. Za neznámým názvem se schovávala tvrdá práce nakladatelů a spisovatelů, kteří se zasloužili o vznik jednoho z nejúspěšnějších nakladatelství dětské literatury své doby, ale i doby současné.¹⁸ *Státní nakladatelství dětské knihy* vzniklo rozdělením dosavadního *Státního nakladatelství* na dva tvůrčí týmy. *Státní pedagogické nakladatelství*, které vydávalo učebnice, a *SNDK*, jež vydávalo literaturu pro děti. Svoji činnost zahájilo 15. dubna 1949. Sídlilo v Karlově ulici v Praze na Starém Městě a ředitelem byl Václav Netušil, kterého v roce 1950 nahradil Karel Sedláček. Nakladatelství mělo svou prodejnu na Václavském náměstí a na Hradčanech. Prvními zaměstnanci bylo sedmnáct nezkušených redaktorů a první vydanou knihou byla sbírka dětských veršů od Karla Jaromíra Erbena *Říkej si a hraj*.¹⁹

¹⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. Albatros. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

¹⁸ KOREJS, Milan a SVOBODA, Vladimír. *Průvodce po státním nakladatelství dětské knihy: k desetiletí práce SNDK*. Praha: SNDK, 1959.

¹⁹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Albatros. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

V počátcích byla vydávána zejména překladová tvorba ze Sovětského svazu a z řad našich spisovatelů se jednalo zejména o ty s takzvanou oficiální tvorbou. Dá se tedy předpokládat, že v této prvotní produkci se objevovala i díla, která toho neměla tolik společného s literaturou pro děti a mládež, vycházely zde také různé almanachy věnované některým historickým událostem. Hlavním a počátečním cílem nakladatelství bylo zbavit dětskou literaturu braku.²⁰

Prvním šéfredaktorem byl básník Stanislav Neumann (za jeho vedení se v nakladatelství objevovala hlavně díla socialistického realismu), kterého v roce 1952 nahradil Karel Nový, bývalý šéfredaktor časopisu *Dětská kniha*. Díky jeho vedení se nakladatelství zmodernizovalo jak literárně, tak i výtvarně. O čtyři roky později do redakce přichází spisovatel Bohumil Říha a literární kritik Václav Stejskal. S nástupem těchto literátů můžeme mluvit o pravém rozkvětu nakladatelství, jak z tematické, žánrové i autorské stránky. Začíná vycházet více edic.²¹ Možnost publikace totiž dostali i ti, jejichž tvorba byla krátce po roce 1948 zakázána.²²

V šedesátých letech už každý věděl, co *SNDK* znamená, a to výběr z těch nejlepších spisovatelů (František Běhounek, František Hrubín, Josef Lada a další), stovky titulů, záruka poctivé práce a jméno *Státní nakladatelství dětské knihy*. Nebyla to žádná fabrika na knížky, ani obchodní podnik, nebo komerční firma. *SNDK* byla kulturní organizace, která spoluvytvářela vzdělanost národa. Byla součástí rozhlasu, televize, divadla, filmu, časopisů a dalších nakladatelství. Knihy zde vydané čtenáře poučí, ale i potěší, vzdělají a pobaví. Otázkou ale zůstávalo, k čemu knihy čtenáře vedou? K tomu, aby z dětí vyrostli vědomostně obdaření, schopní a morálně pevní lidé. Zároveň ale vedou čtenáře k socialistickým hodnotám: „v člověka, kterému smyslem života je práce pro společnost a odpovědnost k ní“²³. Můžeme si tedy povšimnout zakořeněného socialismu.

Hlavním úkolem v počátcích nakladatelství byl dostatek dobrých knih pro děti od dvou do čtrnácti let. Knihy měly být doprovázeny ilustracemi, občas i verši. Co se týče žánrového rozpětí, mluvíme zejména o románech, ale i povídkách a verších. Nesmíme zapomínat na knihy naučné, jejichž tématem byla například věda, technika, historie, nebo vzdálená budoucnost. Jak

²⁰ HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*. Praha: Libri. 2007. s. 33-34. ISBN 978-80-7277-165-3.

²¹ Do roku 1954 v *SNDK* vycházelo pouze pět edic. Viz: HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*. Praha: Libri. 2007. s. 33-34. ISBN 978-80-7277-165-3.

²² HALOUN, Karel. Knižní edice-Z pohádky do pohádky, Knihy odvahy a dobrodružství, Karavana, Podivuhodné cesty, Oko. In: *Revolver Revue: Kulturní magazín* 30, 2015. s. 161-168. ISSN 1210-2881.

²³ KOREJS, Milan a SVOBODA, Vladimír. *Průvodce po státním nakladatelství dětské knihy: k desetiletí práce SNDK*. Praha: SNDK, 1959.

jsme již zmínili, k tomuto tematickému rozkvětu přispěl Karel Nový. Děj se odehrával v místech skutečných, například na severním pólu, nebo smyšlených, jako je střed země. Knihy dětem přinášely potěšení, smích, rozvíjely jejich fantazii, ukázaly jim krásy světa i domova.²⁴

V roce 1964 se nakladatelství stalo jedním ze spoluzakladatelů Veletrhu dětské knihy v Bologni. Téhož roku se podílelo na založení Klubu mladých čtenářů (KMČ), který funguje dodnes a je do něj zapojeno více jak 2 500 základních škol.²⁵ Jeho hlavním cílem je umožnit všem studentům a žákům dostatečný přísun kvalitní literatury.²⁶ Bohužel i tak je v šedesátých letech této literatury málo. V roce 1966 si tak Vladislav Stanovský nařiká ve *Zlatém máji* nad edičním plánem *SNDK*. Situace je více než složitá, protože všechnu zodpovědnost za vydávání literatury pro děti a mládež nese *SNDK*. Pouze okrajově přispívají krajská nakladatelství (*Svět sovětů*, *Mladá fronta*). A tak se tato literatura nedostává ke všem těm, kteří by o ni měli zájem. Nakladatelství se navíc ujímá také literatury pro dospělé a začne vydávat například Čapka a jeho *Krakatit*. K smutnému závěru se Stanovský vyjadřuje: „*Jinak musíme počítat s tím, že celé generace půjdou do života ochuzeny o mnohé ze čtenářských zážitků, které formují duchovní svět člověka na celý život.*“²⁷

Dalším důležitým mezníkem byl den 1. 1. 1969, kdy se *SNDK* přejmenovalo na *Albatros*. Nový název měl znamenat svobodnější atmosféru šedesátých let, pravým důvodem ale byla komerce v zahraničí. Jméno *Albatros* totiž působilo více reprezentativně. V roce 1971 musel, mimo jiné, opustit nakladatelství Čestmír Vejdělek, který zde působil od roku 1967. Jako nový šéfredaktor byl opět pověřen Václav Stejskal, ten ale hned následující rok odešel a v nakladatelství se začali střídát „politicky spolehliví lidé“,²⁸ kteří s dětskými knihami neměli žádné zkušenosti. Byli to například Jaroslav Beránek, Angelika Blahožová a Václav Mikeš.²⁹

²⁴ KOREJS, Milan a SVOBODA, Vladimír. *Průvodce po státním nakladatelství dětské knihy: k desetiletí práce SNDK*. Praha: SNDK, 1959.

²⁵ K roku svého vzniku spojoval 4 500 škol s 540 000 členy. Tento klub měli na starosti dobrovolníci z pedagogických řad („literární důvěrníci KMČ“) ve spolupráci s čtenářskými a literárními kroužky. Jeho činnost zahrnovala jak vydavatelství odborných knih, například autorských medailonků, tak i klubového časopisu *Mladý čtenář*. KMČ nabízel knihy za zvýhodněnou cenu, přičemž v prvním roce vydal 30 titulů. V následujících letech to bylo okolo 40 knih. Další činností klubu byly různé besedy se spisovateli, výstavy knih, dětské soutěže a mnoho dalších kulturních akcí. Paradoxně byl z počátku KMČ spíše problém, protože přinášel větší zájem o knihy, tento zájem ale *SNDK* nebylo schopno uspokojit. Viz: ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

²⁶ *Albatros* [online]. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.albatros.cz/o-nas/kmc>

²⁷ STANOVSKÝ, Vladislav. *Nad plánem SNDK*. In: *Zlatý máj*. 1996, č. 5, s. 245. bez ISSN.

²⁸ Z počátku normalizace to byli například redaktori Petr Hořejš a Milena Chlumská. Viz: ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

²⁹ HALOUN, Karel. *Knižní edice-Z pohádky do pohádky, Knihy odvahy a dobrodružství, Karavana, Podivuhodné cesty, Oko*. In: *Revolver Revue: Kulturní magazín* 30, 2015, s. 161-168. ISSN 1210-2881.

Zajímavý byl i posun Zdeňka Karla Slabého z místa šéfredaktora *Zlatého máje* na místo dramaturga *Klubu Albatros*.³⁰

K pětadvacetiletému výročí *Albatrosu* vychází výtisk *Albatros 25: k 25. výročí nakladatelství*. Zde se ředitel Jaroslav Beránek vyjadřuje o dosavadních úspěších, počtu vydaných knih a o zodpovědnosti ve výchově čtenáře, kterou nakladatelství nese skrze knihy. Za největší dosavadní úspěchy *Albatrosu* Beránek považuje vymýcení literárního braku, proměnu literatury v silný nástroj kulturní politiky, vyzdvižení dětské literatury do mezinárodních hodnot a v závěru zvýšenou produkci knih pro děti a mládež.³¹

*„Ctižádostí Albatrosu je působit nadále co nejučinněji na formování dětské psychiky a její správné zaměření. Proto při výběru titulů se bude nadále řídit zásadami naší socialistické kulturní politiky tak, aby se v dětech posilovalo socialistické vlastenectví, proletářský internacionalismus, vědomí sounáležitosti s celým táborem zemí socialismu...“*³²

Není se tedy čemu divit, že se v knihách pro děti objevovala pracovní tematika, kolektivní hrdina a další neatraktivní témata, která děti k četbě příliš nelákala. Jejím úkolem nebylo přivést čtenáře do nového zábavného světa, ale připravit je na život v socialistické republice, kde byla hlavní hodnotou vzájemná spolupráce.

Co se týče nakladatelské činnosti, v prvním roce *SNDK* vydává deset titulů s 425 000 svazků pohádek, románů a veršů. V prvním desetiletí od vzniku vychází třicet milionů svazků. K pětadvacátému výročí nakladatelství oznamuje sto dvacet milionů výtisků a téměř pět tisíc titulů. Za jednu z nejvydávanějších knih, za dvacet pět let existence *Albatrosu*, můžeme považovat pohádku *Malý Bobeš* od Josefa Věromíra Plevy. Mezi naše nejpřekládanější autory patřili Josef Lada a Karel Nový. Co se týče knih nejoblíbenějších, můžeme bez pochyby jmenovat díla jako *Babička*, *Broučci*, *Ferda Mravenec* a *Staré pověsti české*. Z ciziny to byly *Robinson Crusoe*, *Malý princ* nebo *Knihy Džunglí*.³³ V šedesátých letech se ročně vydávalo okolo 160-210 titulů, v sedmdesátých letech až 220 titulů. Pokles přišel až v roce 1992 na pouhých 70 titulů. Domníváme se, že to je možné dávat za vinu situaci po roce 1989. *Albatros* už nebyl na první příčce trhu mezi nakladateli dětských knih. Ze začátku devadesátých let má

³⁰ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

³¹PACNER, Miroslav. *Albatros 25: k 25. výročí nakladatelství*. Praha: Albatros, 1974.

³²TAMTÉŽ

³³TAMTÉŽ

ještě silné zázemí, ale kvůli narůstajícím finančním problémům dochází k zužování stavů zaměstnanců z původních dvě stě na pětasedesát.³⁴ A tak se i v podobném poměru snižuje počet vydaných knih.³⁵

Dále se budeme zabývat edicemi, které v *SNDK* vycházely. Mezi prvních pět edic patří Knižnice pro národní školy, Knižnice pro nejmenší, Knižnice pro střední školy, Malá knihovna klasiků a Velká knižnice českých klasiků. Za jednu z nejhodnotnějších edic můžeme považovat Knihy odvahy a dobrodružství, takzvané „kodovky“, které vycházely v letech 1954-1992,³⁶ čili velmi podobné rozmezí, v jakém vycházela i Karavana. Tato edice, která čítá 211 svazků, započala *Příběhem opravdového člověka* od Borise Polevoje. Dále se už „kodovky“ nesou v dobrodružnějším duchu s nejrůznějšími tématy jako pirátské, detektivní, nebo indiánské. Častými autory byli Karel May, Jules Verne aj. Z řad českých spisovatelů to byli například Eduard Bass, František Flos, nebo Eduard Štorch. Do cestopisně laděných knižnic můžeme zařadit *Daleké kraje*, kde publikoval například František Flos a Alberto Vojtěch Frič. Dále zmíníme *Podivuhodné cesty*, jejichž autorem byl francouzský dobrodruh Jules Verne. Další nápaditou edicí, která měla oslovit zejména žáky druhého stupně, byla *Střelka se svými 172 svazky* v letech 1959-1990. „*Od počátku byla koncipována jako edice současných, společensky aktuálních děl, sblížujících četbu dětí a dospělých.*“³⁷ Takto *Střelku* charakterizuje Milena Šubrtová. Patřili sem tituly od Jana Mareše (*Práce*), Vojtěcha Cacha (*Náklad do Hamburku*) a Josefa a Miroslavy Tomanových (*Táborový oheň*), tito autoři působili v edici až do poloviny šedesátých let. Následně se tvorba vydala spíše detektivním směrem a objevily se zde i prózy o skutečném dětském životě. Za nejznámější svazek, z podobné edice *Jiskřičky*, můžeme považovat *Děti z Bullerbynu* od Astrid Lindgrenové. Z edic se vzdělávacím podtextem bychom neměli zapomínat na *Obnovené obrazy*, ve kterých vycházely *Staré řecké báje a pověsti* od Eduarda Petišky, nebo *Ze starých letopisů* a *Biblické příběhy* od Ivana Olbrachta.³⁸

³⁴ Ruší se i edice jako *Střelka* a *Jiskřičky*. Konkurence je náhle vysoká a *Albatros* má problémy se udržet na trhu v takové kvalitě, na jakou byli jeho čtenáři zvyklí. Viz: ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

³⁵ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

³⁶ V původní edici 1954-1992 měly knihy na obálce symbolické čtyři proužky. Roku 1999 se edice obnovila svazkem *Černý hřeben* a na obálce byly proužky pouze tři. Viz: ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

³⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

³⁸ TAMTÉŽ

SNDK nevydávalo pouze knihy, ale i periodické publikace. Ty jsou pro nás důležité především za dvou hledisek: jako zdroje informací o připravované literatuře a její recepci, a jako prostor pro teoretickou část. Měsíčník *Knihy dětem* s podtitulem *Věstník SNDK* informoval o připravovaných i vydaných knihách z produkce nakladatelství a dal by se považovat za programový magazín *SNDK*. Svým vlastním propagátorem bylo nakladatelství prostřednictvím měsíčníku *Dětská kniha*, kde jako šéfredaktor působil již zmíněný Karel Nový. Dalším časopisem podobného rázu byl časopis *Knihy na palubu*, který obsahoval ukázky z připravovaných publikací a informace ze světa knih. To vše však bylo omezeno nedostatkem papíru, se kterým se potýkáme v šedesátých letech. Nesmíme zapomenout zmínit bulletin³⁹ *Děti a knihy* vycházející každý měsíc. Zveřejňoval novinky z nakladatelství a stejně jako *Knihy dětem* informoval o připravovaných i vydaných knihách v nakladatelství. Avšak koncem roku 1973 toto periodikum zaniklo a o rok později ho nahradil věstník *Albatros* s podtitulem *Opravdové noviny pro děvčata a chlapce* s Ondřejem Neffem v redakci. Tiskem se podobal novinám a obsahově se shodoval s předchozím vydáním, mohli jsme v něm nalézt i rozhovory a medailonky českých spisovatelů dětské knihy.⁴⁰

Pro naši práci jsou především důležité časopisy *Štěpnice* a *Zlatý máj*. Mezníkem mezi těmito časopisy byl již zmíněný měsíčník *Dětská kniha*, vycházející v letech 1954-1956. Nesmíme zapomenout zmínit úplně první teoretický časopis zabývající se literaturou pro děti a mládež *Úhor*, jehož zakladatelem byl Otakar Svoboda, a to již v roce 1913. Časopis se dožil dlouhých třiceti jedna let. V průběhu těchto let je možné pozorovat „snahu vymanit se z didaktizujícího pojetí literatury pro děti a mládež“.⁴¹ Stále zde můžeme mluvit o hesle „dobré knihy dětem“, které bylo namířeno především proti jednoduché četbě pro děti, přesto pedagogický záměr byl pořád patrný.⁴² První ročník časopisu *Štěpnice* vycházel v nakladatelství *Práce za spolupráce* v roce 1946. V letech 1948-1949 ho po delší pauze začala vydávat *Mladá fronta*. Až v průběhu roku 1949 byl časopis vydáván prostřednictvím *Státního nakladatelství dětské knihy*. Měsíčník *Štěpnice* byl přesným zrcadlem kulturní situace po roce 1948. Zpočátku se jednalo hlavně o tvorbu ovlivněnou SSSR a literatura pro děti a mládež měla být prostředkem výchovy z pohledu socialismu. V časopise se nejednou objevila kritika braku

³⁹ Časopis zaměřený na menší okruh společnosti, například akademický bulletin. Viz: ČEŇKOVÁ, Jana a kolektiv. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál. 2006. s. 17-18. ISBN 80-7367-095.

⁴⁰ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Albatros*. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

⁴¹ ČEŇKOVÁ, Jana a kolektiv. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál. 2006. s. 17-18. ISBN 80-7367-095.

⁴² TAMTÉŽ

nebo například literatury pro skauty (Rychlé šípy). Můžeme ho tedy považovat za přímého prostředníka k ideové propagandě.⁴³ Dále se zaměříme na literárněvědný časopis *Zlatý máj*, který je pro naši práci stěžejní. *Zlatý máj* vycházel v letech 1956-1997, jeho prvním nakladatelem byl *Svaz československých spisovatelů*, poté *Klub přátel dětské knihy* a až v roce 1967 *Státní nakladatelství dětské knihy*. Objevovali se zde výteční literární teoretici jako František Tenčík, Josef Tříška, Zdeněk Zapletal, Václav Stejskal a mnoho dalších. Co se týče obsahu, nalezneme zde rozsáhlé články zaměřené na výzkum čtenářství, ale i na problematiku žánrovou a tematickou.⁴⁴ Dále rozhovory, ankety, ale i úvahy a fejetony. V příloze časopisu byla umístěna beletrie, protože jak jsme již zmínili, jednalo se především o časopis teoretický, tudíž beletrie byla v pozadí. *Zlatý máj* věnoval pozornost dětské literatuře, jejím ilustracím, časopisům, výstavám, literárním cenám, divadlu, filmu a rozhlasu. Zejména Otakar Chaloupka se zaměřoval na články o literární výchově a školní praxi. Od šedesátých let se zde teoretici vyjadřovali i o zahraniční literatuře. Hlavní iniciativou časopisu byl boj za rovnoprávnost literatury pro děti a mládež a docenění její důležitosti, jak v rámci domácí, tak světové literatury. Číslem 391 se z finančních důvodů se *Zlatým májem* loučíme.⁴⁵

⁴³ SVOBODA, Richard. *Štěpnice*. Slovník české literatury [online]. 2002. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=225&hl=%C5%A1t%C4%9Bpnice+>

⁴⁴ Touto problematikou a též ilustracemi knih se zabýval například Aloys Skoumal, František Pavlíček, Otakar Chaloupka, Drahomíra Čeporanová, Zuzana Stanislavová a další. Viz: SVOBODA, Richard. *Zlatý máj*. Slovník české literatury [online]. 2002. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=241>

⁴⁵ SVOBODA, Richard. *Zlatý máj*. Slovník české literatury [online]. 2002. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=241>

3. Populární literatura a literatura pro děti a mládež

3.1. Literární brak

Jinak také nazývaná nízká, nebo zhoubná literatura. Pojem brak se objevuje v druhé polovině 19. století a vymysleli ho literární kritici. Nahradil dřívější označení „d'ábelská kniha“ nebo „krvavá literatura“. Proti braku bojuje Osvětový svaz již od roku 1905. Nálepku braku získává mezi prvními například dílo Karla Maye.⁴⁶ Navzdory hanlivému zabarvení slova brak se tento fakt na oblíbenosti u čtenářů neprojevil. Mezi žánry brakové literatury patřila červená knihovna, detektivky, kovbojky, dobrodružné romány aj. Pro naši práci jsou důležité především sešitové romány, takzvané rodokapsy, ve kterých se tyto žánry objevují.

Sešitové romány vznikly ve dvacátých letech v Americe. U nás se poprvé s tímto termínem setkáváme v roce 1935, kdy začíná vycházet týdeník *Romány do kapsy*. Ten byl v roce 1944 zrušen kvůli zákazu vydávání „zábavné“ beletrie. Název vznikl díky podobě sešitů, které se daly nosit v kapse, proto romány do kapsy, zkráceně rodokapsy. Postupně se tento název začal používat obecně pro všechny sešitové romány. V letech okupačních se výrazně zvýšil prodej sešitových edic, čtenáři si tento formát oblíbili, protože byl levnější, praktičtější, neměl tvrdou vazbu jako knížka a dalo se s ním cestovat. Tato konzumní četba nepřinášela žádné hluboké poznatky, ani kulturní rozhled. Jejím cílem bylo čtenáře pobavit, rozptýlit. Děj není nijak složitý, zato napínavý. Většinou se jedná o oddechovou a nenáročnou četbu psanou jednoduchým jazykem. Rodokapsy mají zpravidla křiklavou obálku s obrázkem, který vystihuje obsah sešitu a nápaditý titul, co vybízí čtenáře ke koupi. Cena těchto sešitů byla velice nízká, což byl jeden z hlavních aspektů, proč se tak rozšířily, ale také proč se dostaly na okraj literární kultury. Částka do dvou korun byla možná hlavně díky levnému nákladu na výrobu. Používaly se spotřební paperbacky, které se rozšířily díky paperbackové revoluci ve čtyřicátých letech. Paradoxně tento materiál začnou využívat i klasické knížky. V době poválečné nastává útlum této literatury a naplno se projeví až v letech šedesátých, tedy v době, kdy začala vycházet *Karavana*.⁴⁷

3.2. Operace vyloučení, operace nahrazení

Boj proti nízké literatuře můžeme zaznamenat již daleko v historii. Od 18. století je to zejména rozvíjející se román jako prostředek zhoubné četby. Mezi první nevhodné knihy

⁴⁶ MOCNÁ, Dagmar. Populární literatura. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 501-508. ISBN 80-7185-669-X.

⁴⁷ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951*. Brno: Host. 2004, s. 17-78. ISBN 80-7294-129-1.

můžeme řadit tzv. červenou knihovnu, která se ničila způsobem nejvíce radikálním, a to ohněm. Obecně se takto označovaly všechny žánry populární literatury. Naše práce se zabývá edicí Karavana, ve které vycházely sešitové romány, proto se tedy budeme zabývat především tažením proti rodokapsům, v nichž se velmi často objevovaly dobrodružné romány. Každopádně je naše zaměření na rodokapsy příznačné, protože právě sešitové edice byly nejvíce kritizovány. U nás začíná sešitový román vycházet ve třicátých letech 20. století a je inspirovaný americkým sešitovým románem. Od svého vzniku čelí kritice, a to až do let padesátých. Období socialismu je označováno jako období bez populární literatury. Jedním z hlavních důvodů snahy vymýtiti tuto literaturu je, že přináší něco nového, zábavného, co odvádí člověka od jeho povinností a vytlačuje klasické žánry četby období klasicismu.

Prvním důležitým momentem v boji proti brakové literatuře bylo schválení „*Čs. Zákona o veřejných knihovnářích z roku 1919, zakazující nákup indiánských, detektivních a další senzační literatury*“.⁴⁸ Operace vyloučení měla několik fází, kdy hlavním úkolem bylo odstranit brak. Poté následovala operace nahrazení, která se snažila brak nahradit texty například folklórními nebo budovatelským románem, který byl v tomto období prosazován nejvíce. Prvními kroky pro vyhlazení braku bylo odstranění této literatury z knihkupectví, knihoven a antikvariátů. Dalším zásahem bylo ukončení činnosti některých spisovatelů. Poslední a velmi důležitá fáze operace vyloučení měla změnit čtenářův pohled na novou (nahrazenou) literaturu, a to prostřednictvím kolektivních čtení pořádaných různými besedami. Čtení populární literatury mělo vést k násilí, pasivitě, klesání intelektu a útěku od reality. Zkrátka odváděla čtenáře od budování národa. Velký vliv měla kritika, která určovala, co se má a nemá číst. Vměšovala se tak mezi autora a čtenáře. Úkolem kritika bylo také dohlížet na tvorbu spisovatele.

Od dob protektorátu se boj proti literárnímu braku vymezuje jako boj za ochranu zdravého rozumu. Po roce 1945 je už ale tento boj nazýván „*demokratizací literární kultury*“ a následně „*otevření přístupu k pravé literatuře*“⁴⁹. O cenzuru knih se od roku 1945 až 1948 staral publikační odbor ministerstva informací, v jehož vedení stál František Halas. Kontrole se musel podrobit jak autor, tak každá kniha, která měla vyjít. Pomocným orgánem v této činnosti byla Státní publikační komise, ta například vyhodnocovala nakladatelské plány. Koncem roku 1948 se ÚV KSČ vyjádřilo k nedostatečné kontrole knižního trhu, proto byla do této funkce

⁴⁸ MOCNÁ, Dagmar. Populární literatura. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 506. ISBN 80-7185-669-X.

⁴⁹ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951*. Brno: Host. 2004, s. 58-59. ISBN 80-7294-129-1.

povolána propagační komise ústředního výboru. Celý tento proces vylučování a nahrazování se schovával za nedostatek papíru, při jehož přidělování se nebral ohled na kvalitu díla, ale na jeho ideové poslání. Přičemž vymezení toho, co je nepřípustné, nebylo nikdy přímo určeno. Vedle cenzury se uplatnily i další způsoby jako odložení publikace nebo úprava nákladu tisku. V tomto období se upřednostňovala literatura domácí před překladovou. Na to se po roce 1948 opět navázalo, avšak mnohem radikálněji.⁵⁰

Jak jsme již zmínili, období socialismu je období bez populární literatury. Například v letech 1949-1957 nebyl publikován jediný detektivní román. Cenzura nebyla prostředkem schvalujícím nebo zakazujícím, ale orgánem, který kontroloval dílo již v produkci. Odstranění braku bylo jedním z hlavních cílů znárodnovacího nakladatelského zákona z roku 1949, následovala tak vlna budovatelských textů. Avšak v letech 1946-1951 vychází edice Románových novinek, která měla formát rodokapsu a oslovovala jejich dosavadní čtenáře. Jejím úkolem bylo tuto literaturu nahradit, ne v ní pokračovat. Měla obsahovat žánry populární, ale pouze ty s uměleckou hodnotou. Nenalezneme v ní western, ani fantastickou literaturu. Právě na této edici můžeme sledovat moment, kdy se operace vyloučení mění v operaci nahrazení.

Po roce 1989 se „roztrhne pytel“ s knihami populární literatury. Je logické, že po padesáti letech zákazu se u nás moc populární literatury nenajde, neboť zmizela jakákoliv základna tohoto žánru. Převládá tedy produkce zahraniční. Mimo to se mění i zájem o jednotlivé žánry. Například dříve oblíbený western se ocitá na okraji a největší zájem získává science-fiction.⁵¹

3.3. Populární literatura a literatura pro děti a mládež

Hranice vymežující rozdíl mezi pojmy populární literatura a literatura pro děti a mládež (LPDM) je velmi tenká. Oba tyto žánry jsou v jedné rovině, a proto se můžeme setkat s případy, kdy jednu knihu lze zařadit do obou kategorií. První texty, které měly charakter LPDM můžeme hledat již v 2. polovině 18. století, což úzce souviselo se zavedením povinné školní docházky (u nás od roku 1774). Oproti tomu se u nás populární literatura objevila o dvě století dříve, avšak nesklidila takový úspěch jako LPDM. Ačkoli jsou si oba tyto žánry tak

⁵⁰ JANÁČEK, Pavel. Potlačování okraje, prosazování středu. Operace vyloučení jako součást programu ideální literatury 1945-48. In: *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945: sborník referátů z literární konference 40. Bezručovy Opavy (16.-18.9.1997)*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998. ISBN 80-85778-20-3. s. 9-24.

⁵¹ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951*. Brno: Host. 2004, s. 17-78. ISBN 80-7294-129-1.

podobné, populární literatura se od 19. století dočkala neblahé vlny kritiky. Diskutabilní je i název populární literatura, protože pod slovem populární si můžeme představit něco žádaného, oblíbeného. Tato označení připadají například i knížkám Boženy Němcové, které byly žádané a oblíbené, s žánrem populární literatury ale nemají nic společného. Základní rozdíl můžeme hledat v počáteční funkci literatury. LPDM měla funkci zejména výchovnou, oproti tomu literatura populární vznikla za účelem komerce a zábavy.⁵²

3.3.1. Literatura pro děti a mládež

Termín literatura pro děti a mládež bývá často nahrazována pouhým označením dětská literatura, dětské spisy, případně spisy pro mládež, dětské čtení a dětské písemnictví. Nejčastější je ale právě dětská literatura nebo dětská četba. Literatura pro děti a mládež je určena dětem ve věku od 3 do 16 let. Tato literatura má několik funkcí: relaxační, poznávací, fantazijní a didaktickou, která je pro naši práci nejdůležitější. Pojdme si něco povědět o didaktice a jejím přínosu v literatuře pro děti a mládež. „*Funkce didaktická se podílí na rozvoji a upevňování hodnotové orientace, emocionality, sociálních a jazykových dovedností.*“⁵³ Můžeme tedy říci, že prostřednictvím knížek si děti procvičují svoji jazykovou znalost a zdokonalují pravopis, to však nebyl jediný účel LPDM. Dětská mysl je velmi snadno ovlivnitelná, proto se dá předpokládat, že pomocí LPDM budou dětem předávány ty hodnoty, které jsou daným režimem považovány za správné. Počáteční poslání LPDM byla zbožnost a mravní výchova, tyto hodnoty byly dětem předávány zábavnou formou. Dále připomeneme ideologii socialismu, která byla skrze dětského hrdiny, bojovníka za spravedlnost, mládeži předávána. S dětským hrdinou se setkáváme už v 19. století, například v díle Charlese Dickense. Stěžejní jsou třicátá léta 20. století, kdy je důležité sociální prostředí, ze kterého hrdina pochází, nebo ve kterém byla kniha psána. Toto prostředí může být buďto cizí a hrdina si díky němu uvědomuje hodnotu svého domova, nebo se v cizím prostředí naučí žít a utvoří si v něm nový domov.

Vraťme se ale ke vzniku LPDM. Počátky této literatury byly zaměřené na náboženství a mravní výchovu, jako příklad můžeme zmínit encyklopedii od Jana Amose Komenského *Orbis sensualium pictus* z roku 1658. Hlavní rozkvět této literatury datujeme v 18. století díky Marii Terezii. O převládající produkci se postarala zejména zahraniční tvorba. Mezi

⁵² ČENKOVÁ, Jana a ČORNEJ, Petr. Literatura pro děti a mládež. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 360-372. ISBN 80-7185-669-X.

⁵³ ČENKOVÁ, Jana a kolektiv. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál. 2006. s. 12. ISBN 80-7367-095.

nejznámější překladová díla 18. století můžeme zařadit *Gulliverovy cesty* a *Robinson Crusoe*. Až do poloviny 19. století byla původní tvorba spíše výjimečná. Pravý boom přichází až se jmény Božena Němcová, Jan Neruda a Karolína Světlá. V této době se klade velký důraz na uměleckou stránku díla. Ve 20. století se k LPDM připojují i časopisy⁵⁴ a vznikají edice. Četba pro děti se stává čím dál více populární, nicméně je stále transparentní didaktická funkce této literatury. Co se týče žánru a kvality, LPDM je různorodá. Nalezneme zde díla kvalitní, ale i obyčejnou komerční beletrii, která se upíná k populárním tématům (například dobrodružný román, dívčí četba aj). Zájem o pohádky, z pohledu staršího dětského čtenáře, upadá a mnohem žádanější začíná být napínavá dobrodružná četba. Jeden z aspektů pro tuto tvorbu je nový pohled na čtenáře jako na dítě, které má svůj vlastní svět. Autoři LPDM už nepovažovali své čtenáře za děti, které je potřeba pouze vychovat a poučit. Tuto tendenci můžeme sledovat již okolo třicátých let 20. století. Dalším vývojovým krokem byla autentičnost, kterou si jednotliví autoři ve svých dílech vytvářejí. Vzniká tak jedinečné prostředí, do kterého se mladý čtenář rád vrací. Na povrch se dostává stále více bezvýznamných děl, vydávaných pouze za účelem komerce. Proti nim se staví klasická pohádka, která si zachovává tradici lidové slovesnosti. Z historie LPDM si ještě připomeneme stěžejní dílo *Malý Bobeš* od J. V. Plevy, které dětskému čtenáři otevírá dveře do společnosti a nedrží ho v izolaci dětského světa.⁵⁵

Dále bychom se zaměřili na žánrové rozdělení LPDM. Pestrost žánrů se odvíjí od pestrosti čtenářů, což závisí na jejich věku, zálibách a pohlaví. Například pohádky jsou určeny dětem předškolního věku, dobrodružná a vědeckofantastická literatura je pro dospívající děti. My se budeme zabývat zejména dobrodružnou literaturou. Pro přiblížení tohoto žánru je důležité si vysvětlit, co slovo dobrodružství znamená. Pochází z latinského „adventus“, což znamená: „to, co přijde, tj. budoucnost, něco očekávaného nebo i neočekávaného, spojeného s obavami, nadějemi i s nebezpečím.“⁵⁶ Takto termín dobrodružství vysvětluje Miroslava Genčiová. Hlavní hrdina je dobrodruh, který prozkoumává neznámé prostředí (exotické, historické aj.), kde ho překvapí nečekané události. Dobrodružná próza u nás startuje překlady a adaptacemi Robinsona Crusoa. Za zakladatele klasické dobrodružné prózy můžeme

⁵⁴ První dětský časopis *Včelka* se objevuje již v roce 1850. Následuje ho například *Malý čtenář*, vydávaný od roku 1882. Viz: ČENKOVÁ, Jana a ČORNEJ, Petr. Literatura pro děti a mládež. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 360-372. ISBN 80-7185-669-X.

⁵⁵ CHALOUPKA, Otakar a VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1984. s. 131-168.

⁵⁶ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s.178-179.

považovat Julese Verna nebo Jamese Fenimora Coopera.⁵⁷ Kvalitní dobrodružná próza se opírá o co nejreálnější prostředí a napínavou dějovou linkou. Oproti tomu vznikají laciná díla s často opakovaným tématem, jejichž cílem je pouze masový prodej. Proto se často dobrodružná literatura setkávala s předsudky spojenými s brakem. Mezi kvalitní autory dobrodružné literatury, kteří dětem přinášeli nejen útěk do vzdálených krajin, ale obohatili je i vědomostně, patřili František Běhounek, František Flos, Eduard Štorch a Alberto Vojtěch Frič.⁵⁸ Přenášíme se tak k nově vzniklému žánru, a to cestopisné literatuře s dobrodružnými prvky, až k vědeckofantastické literatuře. Průkopníkem české vědeckofantastické literatury byl František Běhounek. Za zakladatele je ve světě považován Jules Verne, který ve svých knihách zavedl čtenáře do středu země či na dno oceánu.

Pirátský román a indiánky dále rozvíjí američtí romantikové, tento typ dobrodružné literatury vzniká v návaznosti na kolonizaci a otrokářství v Americe. Řadíme sem například Jacka Londona nebo J. F. Coopera, na kterého navázal Karel May. Takto zaměřená dobrodružná literatura se stala velmi oblíbenou a časem se mění v laciná sešitová vydání kovbojek a westernů. Lovecké, detektivní, dobrodružné, historické romány a mnoho dalších vzniká během dvacátého století. Všechny žánry dobrodružné literatury byly původně psány pro dospělého čtenáře a velmi se vzdálily od klasického záměru této literatury, a to hlavního hrdiny dobrodruha, tedy dobrého člověka.⁵⁹

3.3.2. Populární literatura

Populární literatura je často nazývána pokleslou, triviální, konzumní nebo paraliteraturou. Tyto termíny se objevují po roce 1989, předtím je nazývána kýčem, nebo brakovou literaturou. U nás je známá od druhé poloviny 20. století. Jejím hlavním cílem je oslovit co nejvíce čtenářů skrze známá a oblíbená témata. Autor této literatury píše srozumitelně, aby text pochopil každý. Je snadno dostupná a objevují se zde základní témata jako například boj dobra proti zlu. Konzument může buďto knihu jen číst, nebo na ni může navazovat, tato aktivita se nazývá fanfiction. Především se nemusí nad dějem zamýšlet, ani v něm nezanechává dojmy. Populární literatura slouží hlavně k relaxaci a zpestření každodenního života. Snaha některých autorů o uměleckou stránku se jeví spíše jako kýčovitá.

⁵⁷ ČENKOVÁ, Jana a kolektiv. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál. 2006. s. 12-40. ISBN 80-7367-095.

⁵⁸ CHALOUPKA, Otakar a VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1984. s. 131-168.

⁵⁹ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s.178-195.

Podle teoretika Caweltiho existuje pět žánrových skupin populární literatury. První je o hrdinských činech, sem patří western a thriller, druhá je o lásce, což je červená knihovna a dívčí román. Třetí skupinou jsou příběhy řešící nějakou záhadu a sem patří detektivka. Čtvrtá se zabývá mezilidskými vztahy, jedná se tedy o sociální melodrama. Pod pátou skupinu spadá horor, sci-fi a fantasy. Tyto žánry jsou specifické střetáváním reálného s nereálným. Mezi autory populární literatury se objevují hrdí spisovatelé, kteří se za tuto tvorbu nestydí a používají svá vlastní jména. Většinou se ale setkáváme s autory, kteří se skrývají za přezdívkami a pseudonymy. Základním kamenem populární literatury jsou žánrově zaměřené edice. Hlavním zdrojem distribuce těchto edic byly komerční knihovny. Okolo 70. let vznikají kampaně proti této (zhoubné) literatuře, jak jsme se již zmínili výše.

Podstatou populární literatury je zalíbit se co nejširšímu publiku a nabídnout mu vysokou škálu žánrů. Tím se populární literatura liší od literatury umělecké, kde se autor snaží vyjádřit svůj vlastní názor. Oproti tomu se autor populární literatury nesnaží prosazovat své pocity, ale snaží se pouze uspokojit co největší skupinu čtenářů. Proto je tematická stránka populární literatury jednou z nejrozsáhlejších. Najdeme zde klasická témata lásky, přátelství, ale i tragédie, nebezpečí a boj o život. Občas se zde objeví i každodenní starosti, které provází hrdinu, aby si čtenář uvědomil, že i například velký válečník může mít běžné starosti. Nejdůležitější je rychlý a aktivní spád děje, který čtenáře pohltí tak, že se nemůže od knihy odtrhnout. Musí být plný napětí a zápletek. Děj příběhu je chronologický, aby ho čtenář snadno pochopil. Spisovatel předpokládá nižší úroveň vzdělání svých čtenářů, a tak text doplňuje poznámkami, které vysvětlují cizí slova nebo odbornou terminologii. Autor se nesnaží o paralelnost, převládá jednoduchá dějová linie. Neméně důležitý je šťastný konec, který zpravidla přináší ponaučení. Happy endy jsou u populární literatury známé, a přesto stále žádané, čtenáře zejména naplňuje cesta k tomuto dobrému konci. A právě cesta je ta nejdůležitější část příběhu, cesta za pokladem, vysvobozením, poznáním, nebo láskou. Velký podíl na tak vysoké oblíbenosti této literatury má i prostředí, ve kterém se děj odehrává. Nejčastěji to bývá exotická krajina nebo doposud neprozkoumané části naší planety. Bohužel na úkor přitažlivosti prostředí je v některých případech oslabována dějová stránka. Naopak u příběhů, které se odehrávají v běžném prostředí, se dočkáváme bohaté dějové linky. Toto tvrzení ale zdaleka neplatí pro všechny knihy populární literatury.

Jedním z důvodů, proč čtenáři volí populární literaturu, je snadná orientace v textu, mnohdy se v ní orientují snadněji než ve skutečném životě. Tato skutečnost se neztotožňuje se snahou utéct z vlastního světa, ale spíše mu porozumět. Proto často populární literatura navazuje na realitu, na aktuální dění, a pomáhá čtenáři pochopit některé situace,

prostřednictvím zjednodušeného pohledu. I přes rozmanitost žánrů a témat se populární literatura dostává do stereotypních kolejí. Právě kvůli velkému monopolu, který tato literatura představuje, dochází k častému opakování motivů. Například i postavy jsou si typově podobné. Vždy jsou rozděleny na kladné a záporné a jejich vlastnosti jsou většinou přemrštěné. Pro lepší představivost je četba často doprovázena ilustracemi.

Populární literatura je literatura líbivá, která je vydávána za jediným účelem, a tím je komerce. Tento záměr se tak často odráží na kvalitě díla, a proto ji od samého počátku provází snaha o vyškrtnutí. I přes různá označení braku a zhoubné četby, populární literatura dostala svému označení, neboť vycházela ve vysokých nákladech a žádaná opravdu byla.⁶⁰

⁶⁰ MOCNÁ, Dagmar. Populární literatura. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 501-508. ISBN 80-7185-669-X.

4. Edice Karavana

4.1. Historie dobrodružné literatury v Československu

Abychom se mohli zabývat vznikem edice Karavana, musíme se nejdříve seznámit se situací dobrodružné literatury v Československu ještě před vznikem Karavany. Tato literatura se u nás objevuje už v době předválečné a těší se velkého zájmu, což se odráží v masové produkci těchto knih. Bohužel kvalita ani zdaleka neodpovídá kvantitě, a to jak v tvorbě domácí, tak překladové. Hlavním důvodem bylo vysoké procento brakové literatury a fakt, že v domácí tvorbě nenacházíme doposud žádnou tradici českého dobrodružného románu, a tak se nový autor nemá o co opřít. Typický autor dobrodružného románu psal jedno dílo za druhým, bez jakýkoliv uměleckých ambicí, a neohlížel se na vnitřní pravdivost děje. Dítě čtoucí tyto příběhy si pak vytvořilo falešnou představu o světě. Tato skutečnost se stala nejzákladnější zbraní v boji proti této literatuře. Načež odpovědí, v poválečném období, bylo úplné vyškrtnutí této literatury.

Než se budeme podrobněji zabývat historií dobrodružné literatury, zaměříme se na její bližší charakteristiku jak obecnou, tak žánrovou. Dobrodružná literatura je v základu věnována mužskému pohlaví, proto hlavním hrdinou bývá nejčastěji mužská postava. Samozřejmě se postupem času objevují i ženy jako hrdinky. Základním motivem je cesta, což je nejdůležitější část příběhu. Cesta je doprovázena nečekanými příhodami, vždy směřuje k šťastnému konci a většinou i k nalezení hledaného, to může být poklad, zkušenosti, svoboda, rodina, láska, spravedlnost aj. V případě materiálního obohacení se hrdina dostává do situace uvědomění, že toto obohacení není vlastně tak důležité jako to prožitkové a emociální. Hrdinu motivuje touha a odvaha. Děj je napínavý, vzrušující a odehrává se v exotickém prostředí. Základním útvarem dobrodružné literatury je próza a nejčastějším žánrem je dobrodružný román.⁶¹

Dobrodružná literatura se dělí na dva základní kompoziční typy. Pro první typ je příznačný nečekaný sled událostí, kdy je hrdina „vhozen“ do děje a musí se s nadcházejícími překážkami poprat. Děj je chaotický a jedna náhoda střídá druhou. Do popředí se tak dostává odvaha hlavního hrdiny. Tato kompozice se řadí mezi starší a je inspirována pikareskním románem. Druhou novější kompozici přináší gotický román. Děj je srozumitelnější a chronologie příběhu je postupná. Pro čtenáře je tato kompozice jednodušší a každá záhada je v příběhu objasněna.

⁶¹ JANÁČEK, Pavel. Dobrodružný román. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 118-122. ISBN 80-7185-669-X.

Co se týče žánrového rozdělení, dobrodružná literatura nabízí široké spektrum žánrů. Od nejstarších lidových pohádek, hrdinských eposů a rytířských románů. Tyto žánry se objevují do 18. století.⁶² S nástupem romantismu se dobrodružné literatuře otevírají dveře k modernějším žánrům, jako je dobrodružný historický román. Cestopisy se přeměňují na tzv. podivuhodné cesty, na které navazuje Jules Verne vědeckým románem. Motiv cesty představuje i žánr mořského románu. Tajemné příběhy zastupuje detektivka a horor. Ze západu se k nám dostává western, indiánka a kovbojka.⁶³ Nesmíme zapomínat na dobrodružný román, který se v moderní podobě poprvé objevuje jako tzv. „*robinzonáda*“⁶⁴. Dobrodružný román má mnoho podob a těmito podobami se budeme zabývat podrobněji v kapitole Žánrová charakteristika edice Karavana.

Vraťme se k historii dobrodružné literatury v Československu. Po únorových událostech byla dobrodružná četba na úplném okraji a do popředí se dostaly texty s ideovou hodnotou. Po nějakém čase dochází k uvědomění, že dobrodružný román nemusí mít nutně uměleckou složku a může vznikat pouze za účelem uspokojit touhu mladého čtenáře po dobrodružství. Následuje tak období kompromisu, kdy se slučuje snaha vydávat dobrodružný román s ideově výchovnou hodnotou. Tuto éru v roce 1954 odstartovala edice Knihy odvahy a dobrodružství, která přinášela díla od světových autorů. O čtyři roky později začala vycházet edice Karavana. KOD a Karavana nejsou jediné edice s dobrodružnou tematikou. V tomto období vychází i Podivuhodné cesty, Daleké kraje a Živé prameny. Hlavním zdrojem dobrodružné četby bylo *Státní nakladatelství dětské knihy*.⁶⁵ Velkým přínosem v oblasti kritiky dobrodružné literatury byl vznik diskuze v časopise *Zlatý máj* s názvem *Dobrodružný román hledá autora*, kde se literární teoretici vyjadřují k spisovatelům dobrodružné prózy.

Šedesátá léta se nesou na vlně komercializace, vyvolané vysokou poptávkou po dobrodružné četbě, což se opět podepisuje na kvalitě. Začátek sedmdesátých let se značí snahou vydávat kvalitnější díla a tato tendence se odráží zejména v edicích vydávaných *Státním nakladatelstvím dětské knihy*.⁶⁶ Více do hloubky se historií zabývat nebudeme, neboť je dopodrobna popsána v kapitole Kulturní situace v Československu po roce 1945.

⁶² GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s.178-196.

⁶³ TAMTÉŽ

⁶⁴ JANÁČEK, Pavel. Dobrodružný román. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 118-122. ISBN 80-7185-669-X.

⁶⁵ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s.178-196.

⁶⁶ CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros. 1976. s.77-107.

Inspirací pro dobrodružnou prózu byl romantismus (zejména americký). Typickým představitelem americké dobrodružné prózy byl James Cooper, kterým se inspirovala řada českých spisovatelů, například Karel May, ačkoliv v Americe nikdy nebyl. Dobrodružná četba, o kterou se v této práci zajímáme, je oblíbená u čtenářů mezi jedenáctým a patnáctým rokem, tedy v období pubertálním. Toto období je jedno z nejdůležitějších, protože se jedná o přechod dítěte v dospělého člověka. Nejzákladnější touhou pubertálního dítěte je touha poznat něco neznámého, a to ve svých příbězích ztělesňuje právě dobrodružná četba.⁶⁷

4.2. Vznik edice

Celý dosavadní výzkum této práce se točil okolo situací a vlivů, které předznamenaly vznik edice Karavana. Nyní se dostáváme k samotnému rozboru edice. Karavana vycházela v letech 1958-1992. Toto období lze rozdělit na dvě základní etapy. První etapa byla v letech 1958-1968, kdy v edici vycházely brožované knihy. Druhou etapu datujeme v rozmezí 1967-1992, kdy v edici vycházely sešity. Pro přesnější vyjádření, edice pokračovala v letech 1999-2007 jako malá brožovaná řada s třinácti svazky, ale tyto poslední roky nejsou pro naši práci důležité, neboť my se budeme zabývat edicí pouze do roku 1992. Název Karavana je příznačný, neboť častým motivem knih je většinou dobrodružná cesta za nějakým pokladem, nebo záhadou. Zpravidla je motivem vidina obohacení buďto materiálního, nebo prožitkového. Tento motiv ale není jediným vysvětlením názvu edice. Jak se vyjadřuje Zdeněk Pírek v *Zlatém Máji*, Karavana je symbol, který představuje širokou škálu spisovatelů z celého světa, a je tak jejím úkolem „*projít celým světem*“⁶⁸, a nabídnout tvorbu světových spisovatelů v co nejširším možném měřítku.

Edice Karavana je určena nejen dětem od 9 let do 15 let, ale i dospělým, kteří se k této četbě vrací. Jedná se o levnou edici. Protože byla určena především dětem, jeden z aspektů byla cena, kterou si mohli její čtenáři dovolit. Cena sešitu se pohybovala od šesti korun, zhruba po dvou letech se zvedla o korunu a tuto cenu si udržela až do devadesátých let. Cena knih je nám neznámá, a to z důvodu nedostačujících materiálů o edici Karavana. S tímto problémem se potýkáme napříč celou prací. I přes nízkou cenu se edice nezařadila se mezi rodokapsy, i když se pohybovala na tenké hranici mezi rodokapsem. Nejedná se o edici domácí, neboť v ní figurují ve větší míře autoři zahraniční. Přesněji, v knižní řadě vyšlo dvacet tři zahraničních děl

⁶⁷ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s. 178-195.

⁶⁸ PÍREK, Zdeněk. Karavana bilancující a hledající. In: *Zlatý máj*. 1979, č. 8. ISSN 0044-4871.

a osmnáct českých. Tento rozdíl není moc vysoký a dovolíme si říci, že úroveň kvality děl domácích a zahraničních je velmi vyrovnaná.⁶⁹

Jeden z hlavních důvodů, proč vznikla edice Karavana, je touha čtenáře po dobrodružné četbě. Doposud byli všichni zvyklí na rodokapsy, které vycházely v týdeníku *Romány do kapsy*, tedy každý týden jeden román, tj. padesát dva románů do roka. Byly cenově dostupné, ale nepřinášely žádné obohacení čtenáři. Hlavní doménou byla senzacechtivost a oblíbenost za každou cenu. Týdeník byl přesto velmi populární a po ukončení jeho činnosti v roce 1944 zůstaly romány do kapsy oblíbené. Po válce se dobrodružná četba dostala na bod mrazu, přesto byl o ní velký zájem. Vzhledem k době nebylo možné pokračovat v laciné četbě na úrovni tehdejšího rodokapsu, a tak vznikla edice Karavana, která měla obohatit poznatkovou sféru čtenáře a splňovat požadavky ideově-výchovné. Za jeden z prvních znaků kvalitnější četby můžeme považovat vzhled edice. První řada je totiž knižní, a nemá svou podobou nic společného s rodokapsy. Otázkou je, do jaké míry dokázala Karavana tyto ideologicko-didaktické požadavky naplnit? Tím se ale budeme ještě podrobněji zabývat v dalších kapitolách.

Jak jsme již zmínili, edice představuje autory domácí i zahraniční. Nejedná se jen o autory současné, ale i starší. Kdybychom měli být konkrétní, nejčastěji se zde objevuje francouzský spisovatel Jules Verne. Přítomnost tohoto autora považujeme za stálý příjem vzdělávací funkce, kterou edice nabízí. Na druhém místě je František Flos, jehož dílo bylo velkým přínosem v LPDM. Angažoval se i v teorii literatury a založil časopis pro děti s názvem *Úsvit*.⁷⁰ V Karavaně se objevil celkem desetkrát. Někteří spisovatelé byli zároveň i překladatelé děl naší edice. Například Vladimír Henzl přeložil dvě knihy a čtyři sám napsal. Co se týče obsahu, nalezneme zde jak díla klasická, tak i moderní. Karavana je pestrým přehledem od konce 19. století do konce 20. století. Kombinovanost úrovně hodnotové složky v edici lze předpokládat za přímý účel redakce, tedy dostat mezi klasické čtenáře dobrodružné četby i kvalitnější díla, například s historickými námětem. To považujeme za jeden z cílů Karavany, takzvaně převychovat čtenáře a postupně ho orientovat na četbu, která mu kromě čtenářského zážitku i něco dá. Tím máme na mysli například přírodovědecké poznatky, důležité historické události, zeměpisné znalosti a další. Zábavná složka je však v edici stále přítomná. Blízkost Karavany a Knih odvahy a dobrodružství je zřejmá. Co bychom mohli vytyčit jako základní

⁶⁹ PÍREK, Zdeněk. Karavana bilancující a hledající. In: *Zlatý máj*. 1979, č. 8. ISSN 0044-4871.

⁷⁰ CHALOUPKA, Otakar, MIRVALDOVÁ, Hana a kolektiv. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1985. s. 92-93.

rozdíl, je fakt, že Karavana obsahuje oproti knihám z edice KOD větší procento dobrodružné literatury.⁷¹

Z chronologického hlediska se nabízí začít rozbořem první knižní řady. V letech 1958-1968 byl ve vedení edice Karel Friedrich. Redaktorem se stal Jiří Růžička a Zdeněk Heřman. Hlavními ilustrátory byli Zdeněk Burian, Jan Brychta, Miroslav Váša, Adolf Born a Karel Teissing. Obsahovala celkem čtyřicet dva titulů dobrodružných příběhů pro děti od devíti let. První knihou edice byl *Ostrov draků* od Františka Běhounka.⁷² Není náhodou, že Karavana započala tímto kvalitním dílem z rukou domácího autora. Tím se ale budeme zabývat podrobněji až v kapitole určené pro rozbor děl. Co se týče vizuální podoby, knihy byly formátu 165 x 120 mm a náklad byl okolo 30 000 výtisků. Obálka obsahovala barevný obrázek, většinou od ilustrátora knihy. Od dvacátého prvního titulu se na obálce knih objevil nápis KARAVANA. Povšimněme si, jak tento název vypadá. Je psán velkým písmem a jednotlivá písmena jako by do sebe zapadala. Ve slově KARAVANA není téměř žádná mezera mezi znaky, zejména v druhé polovině slova. Můžeme to vnímat jako symboliku nekončící cesty.

Každý svazek byl ukončen kapitolou, která měla za úkol obohatit čtenáře o doplňující informace. Vysvětlovala některé termíny a byla doprovázena ilustracemi. Tato poslední kapitola měla charakter encyklopedie. To však nemůžeme podrobněji posoudit, neboť v dnešní době se nám ve většině případů do rukou dostanou novější vydání, která tyto poznámky už neobsahují.

Úspěšnějším pokračováním Karavany je sešitová edice. Otázkou je, proč se změnil vzhled edice? Karavana není a nechce navazovat na brakovou literaturu, proč se tedy vrací k sešitovému formátu? Na tuto otázku jsme, bohužel, nenašli v žádné literatuře odpověď. Jak ale soudíme podle článku ve *Zlatém máji* z roku 1979, o knihy z edice Karavana byl velký zájem. Z toho vyplývá, že edice se snažila uspokojit potřeby čtenářů, jejichž zájem o četbu rostl, a tak se rozhodla změnit knižní formát na sešitový. Důvod je prostý. Sešitový formát byl mnohem levnější a jeho tisk rychlejší. Z rukou spisovatele se tedy sešity ke čtenáři dostaly rychleji, přičemž nespornou výhodou byla i cenová dostupnost tohoto formátu.⁷³

Sešitová edice vycházela od roku 1967 a byla doprovázena černobílými ilustracemi, většinou z dílny Zdeňka Buriana. Ačkoliv tehdejší kvalita papíru neodpovídala úrovni, kterou si kresby žádaly, Karavana se pyšnila řadou skvělých ilustrátorů (Zdeněk Burian, Václav Junek,

⁷¹ CHALOUPEK, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros, 1976. s.77-107.

⁷² ŠUBRTOVÁ, Milena. Albatros. In: PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. s. 21-47. ISBN 978-80-200-2407-7.

⁷³ PÍREK, Zdeněk. Karavana bilancující a hledající. In: *Zlatý máj*. 1979, č. 8. ISSN 0044-4871.

Jaromír Vraštil a další) a krásné kresby byly jedním z hlavních poznávacích znaků této edice. Sešity byly číslovány a jejich formát byl 298 x 240 mm. „Na přední stránce vlevo, se nachází logo z verzálek kurzivní prostorové egyptienky, od něj napravo, je v kosočtverci jméno autora a název knihy obojí v horizontální poloze v barevném podložení. Autorem této grafické podoby byl Jaroslav Vraštil.“⁷⁴ Takto popisuje podobu tehdejších sešitů Karel Haloun v kulturním magazínu *Revolver Revue*. Se svazkem číslo 58. dochází ke změně a nápis KARAVANA je přemístěn do horizontální polohy do spodní části obálky. Název je doplněn černobílým podkladem, který je v kontrastu s barevnou obálkou. Tento design navrhl Václav Kabát a James Janíček. Náklad jednotlivých sešitů se pohybuje průměrně mezi 50 000 až 65 000 výtisky, některé zvláště úspěšné tituly vycházejí i v reedicích.⁷⁵ Dokonce docházelo i k tomu, že byly sešity v takto vysokém nákladu během pár dní vyprodány. Svou kvalitou Karavana překonala tehdejší úspěšnou edici Dobrodružný svět.⁷⁶

Základní otázkou redakce Karavany zůstává, co chtějí děti číst. Nás ovšem zajímá, nakolik tyto požadavky dětského čtenáře edice splňuje. Na to nám odpovídá Zdeněk Heřman v knize *Rozpory a výhry v dnešní dětské knize* z roku 1962. Můžeme se opírat o dva názory. První názor je teoretický, tedy co si myslí teoretici o tom, co by měli autoři LPDM psát. Druhý názor, podle nás, mnohem důležitější je, co by chtěly číst děti. Teoretici vyzývají autory LPDM k tvorbě příběhů dneška z každodenního života dítěte. Dětský čtenář tuto žádost staví téměř na poslední místo. Děti chtějí číst detektivky, science-fiction a cestopisy. Heřman se zamýšlí, jestli tato touha nepodněcuje děti k odpoutání se od skutečného světa a ztrátě odpovědnosti. Zároveň ale také zdůrazňuje, že umělec by měl držet krok s dobou a taktéž by měl umět konkurovat nejnovější technologii, jakou byla televize. Z čehož vyplývá, že potřeba nových žánrů a modernizace LPDM je nutná. Neméně důležitý je ohled na čtenáře a na to, co chce číst. V době pionýrů, skrze které byla dětem předávána budovatelská iniciativa, má dítě prostor vyjádřit se, vytvořit si svůj názor a je zřejmé, že o současném dění tedy nemá dále potřebu číst. Co se týče autorské stránky, dítěti prakticky vůbec nezáleží na tom, jestli je autor zahraniční, nebo domácí, jestli tu část světa, kterou ve svých knížkách popisuje, opravdu navštívil. Oceňuje hlavně velké množství exotiky a dobrodružství, na pravdivost příběhu víceméně nehledí. Dalo by se říci, že čím neuvěřitelnější a šilenější příběh je, tím více dětského čtenáře láká. To se samozřejmě nedá říci o čtenáři dospělém, kterému se edice Karavana taktéž dostane do rukou.

⁷⁴ HALOUN, Karel. Knižní edice-Z pohádky do pohádky, Knihy odvahy a dobrodružství, Karavana, Podivuhodné cesty, Oko. In: *Revolver Revue: Kulturní magazín* 30, 2015. s. 161-168. ISSN 1210-2881.

⁷⁵ TAMTÉŽ

⁷⁶ PÍREK, Zdeněk. Karavana bilancující a hledající. In: *Zlatý máj*. 1979, č. 8. ISSN 0044-4871.

Toho především zajímají fakta a zajímavosti, taktéž touží po dobrodružství, ale pohled na tuto literaturu má poměrně střízlivější a ocení spíše uvěřitelnost příběhu.⁷⁷ Dle našeho názoru, edice Karavana dokáže uspokojit jak čtenáře dětského, na kterého se zaměřuje především, tak čtenáře dospělého, a to v míře, v jaké to dovoloval dobový režim.

4.3. Dítě jako čtenář dobrodružné literatury

Literatura je jedním ze základních činitelů, které bezprostředně přispívají k formování člověka, k jeho postojům a názorům, které se samozřejmě mohou v průběhu života měnit. Nejdůležitější část života je dospívání, a právě pubescence je období, na které se edice Karavana také zaměřuje. Díky četbě může být dítě obohacováno jak po stránce rozumové, tak citové. Pomůže mu určit základní hodnoty, a proto je tak důležité k tvorbě LPDM přistupovat s respektem a dostávat do popředí této literatury autory, kteří dokáží dětského čtenáře obohatit po všech důležitých stránkách. Nesmějí však zapomínat na estetickou stránku díla, kterou dítě v tomto věku vnímá zřejmě nejvíce. Zdůrazníme, že se tato kapitola zabývá čtenářem dobové dobrodružné literatury v druhé polovině dvacátého století, tedy v době, kdy vycházela edice Karavana, neboť pohled na čtenáře této literatury je pro naši práci stěžejní. Čtenářem dnešní dobrodružné literatury se tato kapitola nezabývá.

Dobrodružná literatura, o kterou se zajímáme, se dostává do popředí dětského čtenáře mezi jedenáctým a patnáctým rokem. V tomto věku dítě touží zažít dobrodružství, objevovat neznámý svět kolem sebe a vyzkoušet něco nového. Pomalu přechází ze světa dětského do světa dospělých. V překonávání této propasti mu pomáhá právě kniha plná dobrodružství, za kterou se může schovat před všemi nadcházejícími starostmi. O to víc je toto zamyšlení se nad dětským čtenářem dobrodružné literatury zajímavé, když původně dobrodružná literatura dětem vůbec určena nebyla. Podle P. Hazarda se děti této literatury „zmocnily“⁷⁸ jako dalších žánrů pro ně původně neurčených. Tento fakt bývá vysvětlován tak, že dobrodružné knihy jsou knihy odpočinkové, osvěžující a co je pro děti nejdůležitější, únikové. Pomáhají jim utéct z nově vznikajícího světa dospělých, který je může na první pohled děsit. Stinnou stránkou dobrodružné literatury může být, že odpoutává děti od povinné četby doporučené školou.

⁷⁷ SLABÝ, Zdeněk Karel, HEŘMAN, Zdeněk a kolektiv. *Rozpory a výhry dnešní dětské knihy: Studie a články o aktuálních otázkách lit. pro děti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 1962. s. 11-44.

⁷⁸ CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros. 1976. s. 80.

Zamysleme se tedy nad možnostmi, do jaké míry je opravdu dobrodružná literatura formou útěku ze skutečného světa. Literatura umožňuje čtenáři „*prožitkovou volnost*“⁷⁹ a uskutečňovat svoje přání prostřednictvím knihy. To vše může dítě dělat nepozorováno, a právě tak je to v jeho věku nejdůležitější, aby ho nikdo neviděl. Dítě si do dobrodružných příběhů projektuje svoje přání a plány, i když jsou ta přání fiktivní. Důležitou roli hraje hlavní hrdina, se kterým se dítě identifikuje a chce se stát jím samým. Například touží ztroskotat na opuštěném ostrově daleko od rodičů a školy, nebo chce odletět do kosmu, kde ho nebudou trápit domácí povinnosti. I přesto, jak moc si dítě přeje stát se někým jiným, nebo prožít něco nereálného, stále si rozumově uvědomuje skutečnost, že to je nereálné. Tento fakt tedy vyvrací četné názory, že dobrodružná literatura je pro dítě jen formou úniku ze skutečnosti, který je chápán jako záměrný. Nedá se říci, že dítě utíká do jiného světa před tím svým, spíše hledá podobnosti mezi svou realitou a fikcí. Promítání těchto světů a ztotožňováním se s hlavním hrdinou, může mít špatný dopad na vnímání dítěte na sebe sama mezi skutečnými lidmi. To vše však záleží na celkovém kontextu četby dítěte a v jaké míře je zde zastoupena přetrvávající složka estetická, umělecká a společenská. Čtenář se vžívá do situací, v jakých by chtěl sám být, nebo by chtěl, aby ho v nich někdo viděl. Touto cestou si tak dítě může vytvářet svoji vlastní identitu. Nejjednodušší způsob, jak toho dosáhnout, je zasadit do role hlavního hrdiny právě dítě, se kterým se dětský čtenář ztotožní nejlépe. Dobrodružná literatura je tedy literatura, „*v níž dítě hledá vlastní identifikaci na úrovni zajímavých, poutavých a převážně také emocionálně prestižních rolí*“⁸⁰. Může sloužit jako model, či vzor, jak se se složitou životní situací vyrovnat. Není to náhrada za skutečný svět, ale pouze doplnění a obohacení zkušeností dítěte.

Můžeme tedy říci, že dobrodružná literatura hraje důležitou roli jak z hlediska psychologického vývoje dítěte, tak z hlediska vývoje jeho čtenářského zájmu. Dobrodružná četba totiž vychovává nenucenou, nenásilnou formou, kdy se čtenář identifikuje s hlavním hrdinou (většinou kladným), a vytváří si tak cit pro spravedlnost. Zároveň podněcuje k rozvoji myšlení, fantazie, touhy poznat svět a v neposlední řadě k osvojení pravopisu. Vedle těchto funkcí nesmíme zapomínat na funkci zábavnou a rekreační, neboť to jsou funkce, díky kterým je dobrodružná literatura tak oblíbená.⁸¹

Vrátíme-li se na chvíli do dob před vydáváním edice Karavana, byla dobrodružná četba spíše odmítána. Všechna fakta, která jsme zde vyjmenovali, ve prospěch dobrodružné literatury

⁷⁹ CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros. 1976. s. 81.

⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 83.

⁸¹ TAMTÉŽ, s.77-83.

byla aktuální až v padesátých a šedesátých letech, tedy v době s téměř úplnou absencí braku. Dobrodružná literatura se dostala na reprezentativní úroveň se jmény František Flos, Ladislav Mikeš Pařízek, František Běhounek nebo James Fenimore Cooper. Všimněme si jmen, jež většina patří do edice Karavana a též období, kdy začala vycházet. Karavana je ukázkou proměny funkce dobrodružné literatury, kdy už nezastupuje pouze funkci zábavnou, ale i další přínosné funkce.⁸²

4.4. Žánrová charakteristika edice Karavana

V této kapitole se budeme zabývat žánrovou charakteristikou edice Karavana. Naše edice nabízí široký výběr žánrů. Jak je z předchozích kapitol zřejmé, převládá zde dobrodružný román. Nabízí se nám ale i science-fiction, tedy vědeckofantastická literatura, detektivka, válečný román, horor, historický román, fantastika, cestopis a životopis. Co nás trochu překvapuje, je zastoupení fantastiky, tedy ne ve spojitosti s vědeckofantastickou literaturou, ale jako samostatného žánru. O to se zasloužil například Jean de la Hire, nebo André Laurie, který spolupracoval s Julesem Vernem. Zajímavá je přítomnost tohoto žánru od 44. čísla sešitů, kde se objevuje hned třikrát do čísla 50. Dále fantastiku najdeme až s číslem 183. a 213. Co se týče literárních útvarů, nejzákladnější je román, ale objevuje se zde i povídka. Většina knih obsahuje jedno dílo, pár knih je i sloučených a nalezneme zde 2 díla nebo soubor povídek.

4.4.1 Dobrodružný román

K rozboru jsme si jako první vybrali žánr nejzastoupenější, a tím je dobrodružný román. Tento žánr bývá často v edici kombinován s fantastikou, detektivkou, nebo historickým románem. Vyjádříme-li se hodně zjednodušeně, v téměř každé knize edice Karavana nalezneme alespoň trochu dobrodružství. To můžeme podložit vyjádřením Otakara Chaloupky a Vladimíra Nezkusila v jejich společné knize *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*, kde stojí: „*Dobrodružnost knihy tedy nepokládáme za kategorii spjatou izolovaně s dílem samým, za apriorní genologickou formu, nýbrž za určitou významovou a výrazovou intenci díla, jejíž realizace je odvislá v nemalé míře i od čtenářského přístupu k dílu.*“⁸³ Je tedy logické, že jsou do dobrodružné prózy zařazovány knihy s historickou nebo válečnou tematikou, což neomezuje jejich hlubší význam, nýbrž to dává možnost, aby se dětský čtenář dobral těchto závěrů vlastní iniciativou. Za nejdůležitější osobnost světové dobrodružné literatury považujeme Daniela

⁸² CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros. 1982. s. 374-389.

⁸³ CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros. 1976. s. 98-99.

Defoea, který rokem 1719 započal dlouhou cestu dobrodružného románu s označením „*robinzonáda*“⁸⁴. Daniel Defoe navázal na rytířský román a vytvořil nového hrdinu. Hrdinu, který nebojuje o svou čest, ale o svůj život uprostřed divočiny a úplně sám. Ke konci 19. století vzniká okolo padesáti „*robinzonád*“⁸⁵.

V edici Karavana zastupuje dobrodružný román celá řada spisovatelů, za hlavního představitele lze považovat Julese Verna, který ho kombinuje se science-fiction. Z řad našich spisovatelů zmíníme Františka Flose, Stanislava Šustu nebo Františka Běhounka. Dalo by se říci, že téměř všechna díla z naší edice mohou nést nálepku dobrodružného románu. Je pravda, že se v edici objevuje pár povídek, ale i ty mají dobrodružný ráz. Abychom se vyjádřili jasněji, tak dobrodružná je celá edice, jednotlivé knihy se pouze liší tematickými variantami (pirátský román, indiánka, historicko-dobrodružný román aj.) a v několika mála případech v literárním útvaru (již zmiňované povídky). Více se dobrodružným románem zabývat nebudeme, neboť jsme mu věnovali pozornost v kapitole Historie dobrodružné literatury v Československu.

4.4.2 Cestopis

Další žánr, který má mnoho společného s dobrodružným románem, je cestopis. Jeho vznik byl ovlivněn obchodními cestami ve třináctém století. Za nejznámějšího autora byl v této době považován cestovatel Marco Pollo a jeho *Milion*. Cestopis můžeme řadit do tří kategorií, reálný cestopis, fantastický cestopis a dokumentární cestopis. Oblíbeným námětem v edici Karavana jsou imaginativní cesty, které do svých románů promítl Jules Verne. Právě jemu je věnována edice Podivuhodných cest. Za autora podivuhodných cest byl už označován i Marco Pollo, ale o míře pravdivosti v jeho tvorbě by se dalo diskutovat. Postupem času se v cestopisech začaly objevovat fantastické prvky, které daly vzniknout nové formě, kterou Jules Verne nazval vědecký román. Ten je nyní řazen do vědeckofantastické literatury. Můžeme sledovat propletení těchto žánrů. Ve dvacátém století má cestopis podobu informativní až publicistickou a začíná být spojován s filmem.⁸⁶ Pro naši práci je důležité rozeznat dobrodružný cestopis od cestopisu klasického. Určujícím bodem dobrodružného cestopisu je převaha dobrodružných prvků nad faktickými a zeměpisnými, ale i ty jsou důležité. Dobrodružná forma cestopisu má svůj význam především u dětského čtenáře, jemuž dobrodružné prvky umožňují

⁸⁴ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s. 182.

⁸⁵ TAMTÉŽ.

⁸⁶ MOCNÁ, Dagmar. Cestopis. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 75-82. ISBN 80-7185-669-X.

snáze vnímat poznatky v cestopise obsažené. Své opodstatnění má tedy v Karavaně i tento žánr, jehož zástupci jsou například František Flos, Alois Musil, Jiří Hronek a Vojtěch Cach.⁸⁷

4.4.3 Mořský román

Mořský román je jeden z dalších typů dobrodružného románu, mezi jeho první představitele patří kapitáni, kteří využívají svých vlastních zkušeností ze života na moři. Jsou to příběhy plné nebezpečí, zvratů a dobrodružství. V návaznosti na mořský román vzniká dobrodružný román pirátský. Neboť v době jeho vzniku byla hranice mezi obchodníky na moři a piráty velmi tenká. Hlavními postavami jsou děti, nebo mladí lidé, kteří se ocitají, většinou proti své vůli, na moři, nebo opuštěném ostrově, kde musí čelit divoké přírodě, ale i zlým lidem. V Karavaně najdeme velké množství příběhů, jejichž hrdiny jsou námořníci a piráti. Což přiláká spoustu čtenářů především díky prostředí moře a oceánů, které u nás, jako v každém vnitrozemském státě, nemáme. Do této skupiny patří například díla autorů Péter Hédervári, Edouard Peisson a především Frederick Marryat.

4.4.4 Indiánka

Indiánka je jedna z nejoblíbenějších forem dobrodružné literatury. Jejím průkopníkem byl James Fenimore Cooper, který se nejednou objevuje v edici *Knihy odvahy a dobrodružství*. Jak jsme již v této práci zmínili, tato edice je velmi blízká edici *Karavana*. Indiánka zobrazuje tematiku amerického Západu v období pronikání prvních kolonialistů a s ním spojeného pronásledování původních indiánů. Hlavní úlohou romantického příběhu, kde se střetávají dva sociálně odlišné světy, je napínavý děj a výjimečný hrdina. Ten vždy nese nějakou vlastnost, kterou čtenář obdivuje. Postavy, které se zde objevují, mají buď ušlechtilý ideál, nebo kořistnickou touhu podmanit si nové území. Zároveň je zde vyobrazena krásná příroda a historie Ameriky. Následníkem Coopera se stal Karel May, který stvořil nesmrtelné příběhy Vinetoua. V návaznosti na indiánku vznikají další dvě formy dobrodružného románu, a to román stopařský a špionážní. V naší edici se indiánka objevuje početně, zejména díky Zanu Greyovi. Z řad našich spisovatelů to je Alberto Vojtěch Frič a Václav Šolc. Postupem času se z kvalitních indiánek staly laciné westerny a kovbojky, které vyzdvihují zbraně a drsné muže. Svoji lacinost si vysloužily díky obrázkovým komiksům a přemnožením amerických filmů na podobná témata.

⁸⁷ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s.178-184.

4.4.5 Historický román

Ač se to může zdát nesmyslné, v edici Karavana se objevuje i historický román. Fiktivní příběhy autor zpravidla sám neprožil a pouze je popisuje. Jedná se o idealizovaný strhující příběh, který je historicky podložen. Představuje tak dětem důležité historické momenty. V době vzniku naší edice jsou to knihy především zaměřené na druhou světovou válku a oslavu vítězství s pomocí Rudé armády.⁸⁸ To ale neplatí pro samotnou Karavanu, ve které se autoři věnovali spíše dávné historii, například z dob knížete Václava a Boleslava. O toto zpracování se postaral Lukáš Luhan ve své knize *Strážce bílého stáda*. Autoři této literatury se většinou zajímají o národní historii, což najdeme i v knize *Zkrvavený půlměsíc* od srbského spisovatele Janka Veselinoviće, která se vrací k událostem národního srbského povstání z 19. století.

4.4.6 Válečný román

Válečný román, nebo v případě edice Karavana spíše válečná povídka, vyvolává ve čtenáři nenávisť k válce a obdiv k hrdinství stovek vojáků, kteří se postavili tváří v tvář smrti v boji za budoucí mír. Hrdinové těchto příběhů jsou mladí a nezkušení, s čímž se ztotožňuje dětský čtenář. O své válečné dobrodružství vlastně ani nestáli a jsou do něj vehnání z povinnosti. V těžkých chvílích vyjdou na povrch jejich charaktery a prokazují velkou morální sílu. Jsou to obyčejní lidé, kteří chybují, ale jejich síla a statečnost se stává inspirací mladých čtenářů a podporuje v nich cit pro spravedlnost. V Karavaně je takových válečných příběhů několik. Mezi české autory patří Stanislav Šusta a Otakar Brůna. Ze slovenských je to například Jozef Repko. Ti se inspirovali především československými nedávnými událostmi. Samozřejmě ve válečném románu jsou sovětští autoři, například Jurij Vasiljevič Bondarev a Igor Vsevoložskij.

4.4.7 Životopis

Životopis je specifickým literárním žánrem, který líčí osudy určité významné historické osobnosti. Důležitou otázkou je, do jaké míry je příběh pravdivý, nebo zda se jedná o fikci. V případě, že životopis je pravdivý, má charakter dokumentární. Jestliže je fiktivní, jedná se o beletristický útvar. Může se zdát, že životopis nespadá do dobrodružné literatury, to ovšem záleží na onom životě, který je popisován. Samozřejmě se zde opět můžeme opřít o fikci a vykreslit život zajímavějším způsobem. V základě je ale dobrodružný životopis o slavných lidech, jejichž samotný život je přitažlivý, a především zajímá ostatní lidi, tedy čtenáře.

⁸⁸ MOCNÁ, Dagmar. Historický román. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 239-247. ISBN 80-7185-669-X.

Takovým příkladem je právě jediné životopisné dílo v edici Karavana, *Poctivý Abe* od Antonína Zhoře, kterému se budeme pečlivěji věnovat v kapitole charakteristik jednotlivých děl.

4.4.8 Detektivka

Detektivka je jeden z hlavních žánrů populární literatury. V naší edici se objevuje dětská detektivka, tedy ne ta klasická s vážnými zločiny a velkým odhalením. Tento žánr využívá dětské hry, které se prolínají s běžnými detektivními postupy. Zločince většinou známe už od začátku a je pravým ztělesněním záporné postavy. V dětské detektivce je zásadní míra zločinu, která je oproti klasické detektivce nižší. Hlavní postavou je detektiv se správným morálním kompasem. Hlavním průkopníkem tohoto žánru je německý spisovatel Erich Kästner.⁸⁹

4.4.9 Sci-fi

Vědeckofantastická literatura byla původně nazývána scientific fiction, což v překladu znamená vědecká beletrie. Tento název vymyslel Hugo Gernsback ve dvacátých letech dvacátého století. U nás byla známa pod názvem fantastická, utopická, nebo technicko-dobrodružná literatura. Až po válce se začalo používat označení vědeckofantastická literatura. Nyní u nás dominuje anglický zkrácený název sci-fi. Tato zkratka má ale v zahraničí označení podobné jako je u nás brak.⁹⁰ Za předchůdce tohoto žánru můžeme považovat utopii. Nejhlubší kořeny vědeckofantastické literatury lze hledat v mýtu a pohádce. Projevují se zde, stejně jako v pohádce, tři základní tendence. První tendencí je touha poznávat svět okolo, schopnost představit si budoucnost nebo něco nemožného. Další tendencí je snaha uskutečnit svůj sen. A poslední tendencí je překonání přírodních nebo kouzelných sil.⁹¹ Tento žánr vznikl v reakci na rozvoj techniky v devatenáctém a dvacátém století. Za jeho zakladatele považujeme Julese Verna, ačkoliv termín science-fiction byl poprvé použit až v roce 1926. Toto označení zakladatele sci-fi je tedy zpětné a v době Julese Verna mluvíme o románu vědeckém, jak ho sám Julese Verne nazval. Tato literatura se rozvíjela zejména díky tehdejšímu rozkvětu přírodních věd, velkému technickému pokroku a industrializace. Jedno ze základních témat vědeckofantastické literatury, je vyvolat obavu před možnostmi zneužití moderní techniky. Pozůstatky utopie v tomto žánru shledáváme v prognózách vývoje společnosti, které sci-fi obsahuje ve většině případů. Jak už jsme zmiňovali výše, původně byla u nás tato literatura

⁸⁹ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s. 178-194.

⁹⁰ MOCNÁ, Dagmar. Science fiction. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 621-629. ISBN 80-7185-669-X.

⁹¹ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s. 196-205.

nazývána fantastickou, což mělo jasné opodstatnění. Vědeckofantastická literatura v sobě spojuje dva odlišné světy, vědu a fantazii. Zdánlivě nemožné a nereálné se v tomto žánru uskutečňuje díky vědě a jejím vynálezům. Autorem tohoto vynálezu je většinou hlavní hrdina a přímo ho využívají k uskutečnění svých dobrodružných výprav. Například Thomas Roch a jeho vynález zkázy ve stejnojmenné knize od Julese Verna. Ze základních funkcí této literatury vyjmenujeme zábavnost, ale i poznávací a vzdělávací funkci. Hlavní postava je většinou vynálezce, nebo cestovatel, který je odhodlaný riskovat svůj život při dobrodružných cestách, po kterých ho většinou čeká sláva. Vědeckofantastická literatura má k dobrodružné literatuře velmi blízko, často pod ni bývá i zahrnována, zvláště jedná-li se o tvorbu pro děti. Proto je jí v Karavaně věnována značná pozornost. Vedle klasika Julese Verna, zde najdeme André Laurieho. Z řad našich spisovatelů Ludvíka Součka, Františka Běhounka a Stanislava Šustu.⁹²

4.4.10 Horor

Krátce ale přece se budeme věnovat hororu. Tento žánr se objevoval už ve starých mýtech. Za prvního představitele hororu považujeme Edgara Allana Poea s jeho povídkami *Ligeia* a *Zánik domu Usherů*. Předchůdcem byl gotický román, na nějž navázala například Mary Shelleyová se svým *Frankensteinem*. Horor bývá často umístován vedle science-fiction a fantasy do populární fantastiky. Ve čtenáři vyvolává hrůzu, strach a odehrává se na opuštěném nebo mystickém místě, na starém zámku, hřbitově a jiných tajemných lokalitách. Příběh většinou obsahuje tajemství a v závěru je čtenář šokován. Po roce 1945 byla produkce hororových knih téměř nulová, vracejí se až na konci dvacátého století, a to především díky zahraniční tvorbě.⁹³ V Karavaně nalezneme pouze jeden svazek, a to dvě povídky pod názvem *Dva muži na druhou*. Autorem první povídky *Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda* je Robert Louis Stevenson. Druhá povídka nese název *Mistr Blecha* a je od Ernsta Theodora Wilhelma Hoffmanna. Prvky hororu můžeme nalézt i v knihách Ludvíka Součka.

4.5. Charakteristika vybraných děl edice Karavana

Podíváme-li se na edici Karavana, nabízí se nám široký výběr ze čtyřiceti jedna knih a přes dvě stovky sešitů. Mezi základní dobrodružnou literaturou figurují též příběhy s tematikou historickou, válečnou, detektivní, vědeckofantastickou, životopisnou

⁹² MOCNÁ, Dagmar. Science fiction. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 621-629. ISBN 80-7185-669-X.

⁹³ MÁZLOVÁ, Helena. Horor. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. s. 253-258. ISBN 80-7185-669-X.

a cestopisnou. V této práci není možné podat literární rozbor všech vyšlých titulů, především pro jejich početnost. Nabízejí se tedy otázky, jaká si vybrat díla k rozboru a co stojí za tímto výběrem, tedy proč jsme si je vybrali. Základním parametrem pro tuto selekci je snaha zastoupit co nejvyšší počet žánrů, které edice Karavana nabízí. Shrnující přehled žánrů nabízí předchozí kapitola. Dalším kritériem je rovnoměrný poměr mezi autory zahraničními a domácími. Jednou z tendencí naší práce je postavit proti sobě žánry nejzastoupenější a žánry, které jsou v naší edici ojedinělé. Například v knižní edici je viditelná převaha dobrodružného románu. V naší práci se nebudeme zabývat pouze většinovým podílem, ale zaměříme se i na žánry, které jsou v naší edici zastoupeny pouze pár knihami. Nesmíme zapomenout na jediný životopis, který pokládáme za velmi důležitý dílek z rozmanité skládačky žánrů, kterou Karavana nabízí. Samozřejmě největší pozornost bude věnována právě dobrodružnému románu, který je pro naši edici nejtypičtější. Povšimneme si i žánru povídky, který je zde také zastoupen například nositelem Nobelovy ceny, Rudyardem Kiplingem. Pro větší přehlednost jsme se rozhodli rozdělit edici na knižní a sešitovou. Knižní edici, která trvala jedenáct let, se bude věnovat první kapitola s názvem Knižní edice v letech 1958-1968. V kapitole Sešitová edice v letech 1967-1992 se budeme snažit vyzdvihnout ty nejzajímavější díla s ohledem na jejich ohlas v recenzích, které se ale v dnešní době objevují spíše u dospělého čtenáře v sentimentální podobě vzpomínek na dětství. Ve výběru nám pomůže i průzkum čtenářství z roku 1982, který je dostupný v knize *Rozvoj dětského čtenářství*.

Informace k rozboru edice jsme získávali na základě vlastní četby. S údaji o domácích spisovatelích nám pomohla kniha *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. O nejen zahraničních autorech jsme se dozvěděli od Miroslavy Genčiové v knize *Literatura pro děti a mládež*. Všeobecně celou naši práci provází nedostatečný zdroj informací, takže rozbor edice je prováděn pouze pomocí vlastních dojmů z četby. Dalším problémem je i velká časová vzdálenost, která nás dělí od vzniku edice. Informace od čtenářů této literatury jsou spíše sentimentální a neobjektivní. Co se ovšem nezměnilo, je kvalita edice Karavana, díky které je naše práce obohacena o kvalitní zážitek z četby.

4.5.1. Knižní edice v letech 1958–1968

Ostrov draků

První knihou edice Karavana je *Ostrov draků* od profesora Františka Běhounka. Tento dobrodružný příběh započíná úspěšnou knižní edici v roce 1958. Ve stejném roce vyšly také *Cesty za dobrodružstvím* od Richarda Halliburta a *Prales leopardů* od Ladislava Mikeše

Pařížka. František Běhounek je autorem dobrodružné, cestopisné a vědeckofantastické literatury pro děti a mládež, a tak chápe blízkost těchto žánrů, často je kombinoval mezi sebou a zároveň i s literaturou faktu. Jeho prvním dílem *Trosečníci na kře ledové* si okamžitě získal mnoho mladých čtenářů. Byl žákem Marie Curie-Sklodowské na pařížském institutu, kde studoval radiologii. Zúčastnil se dvou výprav do Arktidy, kde získal inspiraci pro svá díla. Běhounek není pouze autorem beletrie, ale i vědeckých textů. Jak už je tomu zvykem u většiny autorů edice Karavany, psaní beletrie je pouze okrajovou činností a jejich hlavní zaměstnání je jiné. Jinak tomu není ani u Františka Běhouka, jehož hlavním povoláním bylo učitelství na Univerzitě Karlově.

Většinu Běhoukových knih provází motiv ztroskotání. Hlavní hrdina se často podobá Robinsonu Crusoevi, který se ocitá na nějakém opuštěném místě, odkázán jen sám na sebe.⁹⁴ Na dílo Daniela Defoea z roku 1719 navazuje ne jeden spisovatel dobrodružné literatury a *Robinson Crusoe* se dá pokládat za prvotní dobrodružný román, který dal dokonce vzniknout subžánru s názvem „*robinzonáda*“.⁹⁵ Běhounek je i autorem biografii, například známého cestovatele Emila Holuba. Knihou *Na sever od Zambezi* připomíná Holubovu slávu, která upadá v zapomnění.⁹⁶

Ostrov draků se skládá pouze ze dvou částí, V horách větrné řeky a Ostrov draků, jinak zde nenacházíme žádné další kapitoly. Oba dva příběhy provází hlavní hrdina Storm-Johnsen, kterého v předmluvě Běhounek popisuje jako opravdového člověka, se kterým se setkal. První příběh se odehrává ve Skalistých horách, kde hlavní hrdina bojuje v mrazivé zimě o život. Jak jsme již zmínili, Běhoukovy knihy se podobají dílu Daniela Defoea. To platí i pro *Ostrov draků*, který tuto skutečnost nedokládá jen hlavním hrdinou, jenž v opuštěné krajině bojuje o svůj život, ale i nalezením přítele v pustině, který je mimochodem také indiánského původu. Stejně jako našel Robinson Crusoe Pátka a zachránil mu život, i Storm-Johnsen zachránil neznámému indiánovi život před mrazem. Tyto dvě postavy společně přežívají v horách a denně se potýkají s hladem a zimou. Autor se za tuto podobnost nestydí a sám v knize uvádí, že hlavní hrdina svůj osud přirovnává k osudu Robinsona Crusoe. Příběh vrcholí nebezpečným setkáním s grizzlym, které neskončí jinak než dobře.

⁹⁴ CHALOUPKA, Otakar, MIRVALDOVÁ, Hana a kolektiv. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1985. s. 39-42.

⁹⁵ GENČIOVÁ, Miroslava. Žánrové oblasti, žánry a žánrové formy v literatuře pro děti a mládež. In: *Zlatý máj* 22, 1978, č. 9, s. 601-607.

⁹⁶ CHALOUPKA, Otakar, MIRVALDOVÁ, Hana a kolektiv. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1985. s. 39-42.

Druhá část knihy se odehrává na lodi, která ztroskotá u ostrova Komodo. Objevuje se zde motiv ztroskotání a opět boj o přežití. Smrt je v tomto díle popisována jako laskavá, nenajdeme zde detailní popisy krvavých scén, ani násilí. Ve většině případů se jedná o boj mezi člověkem a přírodou. Storm-Johnsen se ocitá na ostrově, kde se setkává s neznámými tvory, které nazývá draky. Ve skutečnosti se jedná o varany, jejichž vejce si hlavní hrdina náhodou přiveze z ostrova a po cestě domů je velmi výhodně prodá. Příběh tak opět končí šťastně, a navíc s peněžní odměnou, i když to nebyl záměr cesty. Motivem této cesty bylo zpočátku pouze poznatkové obohacení, ne finanční.

Běhounek si je dobře vědom, že *Ostrov draků* je kniha určená pro děti, a proto ke každému cizímu slovu přidává poznámku s vysvětlivkou. Například objasňuje, co znamená i tak běžné slovo, jako je slang. Tato skutečnost by se očekávala u každého autora z edice Karavana, ale není tomu tak. Co je však zvykem u této edice, je závěrečná kapitola, která popisuje neznámá zvířata a krajiny, které se v knize objevily. Je na třiceti třech stránkách rozdělena na dvě části, stejně jako příběh. Jedná se o detailní popis doplněný obrázky a mapami. O tento výběr informací se postaral Jaroslav Tichý. Detailní popisy prudké bouře na rozbouraném oceánu nebo zápas Storm-Johnsena s medvědem, vtáhnou čtenáře do děje a nenechají ho od knihy odejít. Neméně bohatý je i popis krajiny. Běhounek má svůj osobitý styl, kterým si získal čtenáře a můžeme ho řadit mezi spisovatele světové úrovně. Černobílými obrázky text obohatil ilustrátor Václav Junek.

Ostrov draků se dá pokládat za vlajkovou loď edice Karavana, která úspěšně zahájila éru kvalitní dobrodružné četby. Běhounek nastavil laťku vysoko, a to i zahraničním autorům. Kouzlo jeho děl spočívá zejména v obyčejnosti hrdinů. Autor tak osloví nejpočetnější vrstvu tehdejší doby, a to vrstvu obyčejných lidí, která touží po dobrodružství. Nesmíme zapomenout, že v případě *Ostrova draků* zde vystupují pouze dospělé postavy, a to muži. Dospělý hrdina není typický, ale ani neobvyklý, zato absence ženských postav je velmi typická.

Když se zamyslíme nad dějem *Ostrova draků*, nemůžeme se divit, že právě toto dílo zahajuje desetileté období knižní edice Karavana. Hlavním motivem je totiž přežití hrdiny. Jeho přežití sice nebyla kolektivní práce, ale byla to práce, a to v tom nejzákladnějším smyslu. Zajištění vlastních základních potřeb jako je teplo, jídlo a bezpečí. Je to vzorové dílo, které vede mládež k hodnotě práce a vědění, že práce je způsob přežití. Dle našeho čtenářského zážitku soudíme, že *Ostrov draků* je snahou o nenásilnou a nenápadnou propagandu nejzákladnější hodnoty socialismu.

Moji známí z divočiny

Autorem sedmi povídek s názvem *Moji známí z divočiny* je původem anglický spisovatel Ernest Thompson Seton. Jedná se o knihu v edici Karavana s číslem 15. a poprvé vyšla v roce 1961. Výbor těchto povídek vybral a přeložil Jiří Šeda, o ilustraci se postaral Jan Černý. Názvy jednotlivých povídek jsou *Tita*, *Krag*, *Štěk*, *Billy z pustiny*, *Divočák*, *Winnipežský vlk a Vej-ača*. Seton se v tomto souboru snaží podat pravdivou výpověď o životě obyvatel severních kanadských lesů tak, jak jej poznal za svého pobytu zde.

Ernest Thompson Seton byl anglický autor na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Své dětství strávil v kanadských lesích a během svých studií v Londýně se věnoval přírodním vědám. Jeho knihy se zrodily z bohatých zážitků, zkušeností a poznatků o přírodě, kterou tolik miloval. K jeho nejznámějším dílům patří *Dva divoši* a *Rolf zálesák*. Napsal nespočet povídek a zapsal se do mnohých srdcí československých dětí.⁹⁷ Jedním z hlavních důvodů, proč jsme si z knižní edice vybrali právě tohoto autora, byly kladné recenze, které se objevují na internetovém portále.⁹⁸ Je tedy zřejmé, že ve čtenářích tato četba zanechala hluboký zážitek a mají potřebu i po nějaké době (z dostupných recenzí předpokládáme, že se jedná o čtenáře, kteří tuto literaturu četli ve své době, tedy v šedesátých a sedmdesátých letech) napsat pozitivní recenzi. Tento fakt dokládá i skutečnost, že kniha *Moji známí z divočiny*, vyšla podruhé v sešitové edici Karavana v roce 1968 a dokonce i potřetí v roce 1984. Jedná se tedy o jednu ze tří knih, které vyšly třikrát.⁹⁹

Svět zvířat nepřestane nikdy přitahovat dětské čtenáře a autoři, kteří otvírají dětem tento svět, patří k nejoblíbenějším. Tento zvířecí příběh má velmi blízko k populární naučné literatuře, dětský čtenář tu proniká do tajů přírody nenásilnou formou, tedy nikdo ho nenutí číst fakta. Jsou mu podávána pomocí zábavného příběhu. Hlavními hrdiny jsou zvířata, která díky personifikaci mluví a jednají jako lidé. Střetává se zde lidský a zvířecí svět, přičemž člověk, je zde vykreslen jako tvor nepřátelský. Téměř každý čtenář těchto povídek si zapamatoval kojotici Titu, která se stala vzorem odvahy a bojovnosti. Tyto povídky v dětech zanechávaly hluboké dojmy a pěstovaly lásku ke zvířatům.

⁹⁷ CHALOUPEK, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros. 1976. s. 98-101.

⁹⁸ Tímto portálem máme na mysli: <https://www.databazeknih.cz/> a recenze jsou dostupné na stránce: <https://www.databazeknih.cz/knihy/moji-znami-z-divociny-29021>

⁹⁹ Třikrát v edici Karavana vyšlo také dílo Alberta Vojtěcha Friče *Strýček indián* a *Osudová věštba* od Karla Sellnera. Ve třetím vydání objevujeme pouze tyto tři knihy.

Cesta do středu země

Bez velkého přehánění můžeme říci, že autor knihy *Cesta do středu země*, Jules Verne, je jeden z nejčtenějších spisovatelů dětské literatury. Jeho dílo, které známe pod názvem „*verneovky*“, nikdy nezastárne a budeme se k němu stále vracet. Pro jeho kvalitní pověst je mu v Karavaně věnována největší pozornost a vyšlo mu zde celkem sedmáct titulů. Jules Verne se poprvé objevuje v knižní edici, s dílem *Vynález zkázy*, pod číslem 7. Celkově se v knižní edici nachází čtyři díla, v sešitové třináct. Mezi knihy, které vyšly dvakrát patří *Trosečník z Cynthie* a *Sever proti Jihu*.

Během svého života napsal Jules Verne okolo osmdesáti románů. Úspěch se dostavil hned po vydání prvního z nich, byl to román *Pět neděl v balóně*, díky kterému uzavřel smlouvu s nakladatelem na dobu dvacet let. Jules Verne ve svých románech předběhl dobu. Jeho geniální vize předpovídala vynálezy jako vzducholod', ponorku, letadlo, helikoptéru aj. Tyto jeho předpovědi nemohly být samozřejmě přesné, ale v tom síla „*verneovek*“ nespočívá. Důležitá je oslava odvahy, vytrvalosti, díky které člověk proniká vpřed. Verneovu tvorbu bezpochyby ovlivnil vědecký pokrok, který se v jeho době dočkal velkých úspěchů. Jmenujme například Darwina a jeho evoluční teorii. Verne věří, že věda má velkou moc a ve svých dílech se opírá o vynálezy, které už byly téměř uskutečněny, nebo k jejich uskutečnění dojde. Jeho postavy jsou většinou romantické a nevšední. Tento fakt si vysvětlujeme tím, že jeho učitelem byl E. A. Poe. Zároveň to jsou ale postavy tehdejší doby, tedy vědci, inženýři a profesori. Za nejslavnější Verneovu postavu považujeme kapitána Nema. Jeho dílo je často přirovnáváno k utopii. Dovolíme si tvrdit, že utopii je, avšak v obráceném slova smyslu. Nedosažitelné technické pokroky se ve „*verneovkách*“ stávají uskutečnitelnými díky lidské práci a úsilí.¹⁰⁰

Román *Cesta do středu země* poprvé vyšel v roce 1965 a v naší edici nese číslo 34. Je to druhý román z cyklu Podivuhodné cesty. Autorem ilustrací je Jan Javorský, který se taktéž postaral o ilustrace v závěrečné kapitole doplňujících informací. Tento vědeckofantastický román popisuje dobrodružnou cestu do středu země. Při četbě nám jsou představena geologická období, vývoj života a mnoho vědeckých teorií. To vše se dozvídáme skrze vypravěče, kterým je hlavní hrdina jménem Axel. Příběh se odehrává v roce 1963, tedy v době svého vzniku.

Dobrodružná cesta započíná objevem zašifrované cesty do středu země. Axelův strýc je nadšený profesor, který neváhá ani minutu a vydá se se svým synovcem na cestu. Ta může od základu změnit nejen jeho vědeckou kariéru, ale celý život. Hned na začátku děje se setkáváme s ženskou postavou, která se ale dále v příběhu objevuje pouze v Axelových vzpomínkách. Jde

¹⁰⁰ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. s. 207-209.

o klasické zastoupení žen v dobrodružné literatuře, tedy pouze jako motivace návratu domů. Během cesty Axela s jeho strýcem čekají mnohá nebezpečí a boj o život. *Cesta do středu země* čtenáři představuje krajinu v jádru země a zvířata, která zde mají domov. Díky mistrovskému popisu, tohoto fantastického místa, knihu hltáme jedním dechem a nabíráme tak nepřeberné množství informací.

4.5.2. Sešitová edice v letech 1967–1992

Poctivý Abe

Životopisný román, který vyšel v roce 1956, představuje Abrahama Lincolna od jeho dětství až po jeho nešťastnou smrt. Autorem je Antonín Zhoř, který ve svých knihách zprostředkovává pomocí beletristické formy zajímavá fakta ze života slavných lidí. Tyto příběhy předkládá čtenáři jako vzor životních úspěchů, kterými se mají inspirovat. Čerpá především z historie, ale nestaví fakta na první místo. Zhoř ke svým knihám přistupuje hlavně z hlediska dynamiky děje a snaží se přehledně vykreslit hlavní historické události a postavy s nimi spojené. K jeho nejznámějším dílům patří román *Tvrdohlavá Marie*, který popisuje osudy slavné badatelky Marie Curie-Skłodowské.¹⁰¹

Pod číslem 35. se v edici Karavana nachází jediné dílo od Antonína Zhoře. *Poctivý Abe* je nadšenou oslavou statečného člověka, který se stal šestnáctým prezidentem Spojených států, Abrahama Lincolna. Jeho osud je zde zachycen od dětství, kde je nám vyobrazen život na farmě v divočině. Postupně se Abe dostává díky své pracovitosti až do hlavního města Washingtonu, mění se tedy prostředí příběhu. Autor nám představuje složitou cestu na samý vrchol do Bílého domu, kterou si hlavní hrdina zaslouží hlavně díky své poctivosti a pracovitosti. Abe je jasným vzorem těchto dvou vlastností, ne nadarmo proto dostává přezdívku Poctivý Abe. Kniha končí atentátem na prezidenta, spáchaným 14. dubna 1865 americkým hercem Johnem Wilkesem Boothem.

Tento příběh bychom mohli nazvat opakem klasických děl edice Karavana. Nenacházíme zde žádné velké dobrodružství, sice je tu motiv cesty, ale ne cesty hledání nějakého bohatství nebo dobrodružství. Je to cesta obyčejného člověka, který se právě díky ní stal neobyčejným. Stal se moudřejším, chytřejším a odvažnějším. Na konci ho bohužel čeká smrt, kterou musel zaplatit za svobodu ostatních, čehož si byl vědom. Zároveň to ale nebyla jen svoboda ostatních, kterou tím získal, ale i očista jeho duše. Na smrt je tu tedy nahlíženo jako na přirozenou součást život. I když se děj odehrává uprostřed války, o obětech se mluví pouze

¹⁰¹ CHALOUPEK, Otakar a VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1984. s. 251.

v číslech. Abe vykonal své životní poslání, o kterém snil už od dětství, a to osvobodit otroky. Kniha je totiž zasazená do občanské války mezi Severní a Jižní Amerikou, kdy hlavním důvodem byla přítomnost původních obyvatel. Smutný konec ve čtenáři zachovává střízlivý pohled na svět. Nicméně se můžeme dohadovat o pravdivosti popisu hlavní postavy, zdali byl Abe opravdu tak poctivý, ale do tohoto příběhu se to více než hodí. Na věrohodnosti přispívá několik jmen, například Lincolnův protikandidát Douglas, který byl skutečný.

*„Dal jim příklad člověka silného a laskavého zároveň – člověka neústupného v dobrém, pyšného na svobodnou minulost své země, ale žádajícího neústupně svobodu pro všechny. Svým životem zaplatil svobodu jiných. Dávno věděl, že bude muset platit tuto strašnou cenu. Vždycky byl ochoten ji dát.“*¹⁰² Takto se o Lincolnovi vyjadřuje jedna z postav.

Vypravěč je v er-formě a popisuje příběh velmi přehledně a srozumitelně, aby ho pochopili i nejmladší čtenáři a mohli být fascinováni tím, co dokáže chudý člověk z farmy. Pro lepší představivost je text doplněn ilustracemi, nejvíce postavou Lincoln, od Josefa Lieslera. Kniha dokáže upoutat čtenáře, ale předat mu i plnohodnotné informace. Po přečtení si každý zapamatuje Lincolnovo jméno. Můžeme toto dílo zařadit do dlouhé řady přínosných knih se vzdělávacím podtextem, které Karavana nabízí.

Případ baskervillského psa

Tento vědeckofantastický román s detektivní zápletkou vyšel v roce 1972 v nákladu padesáti pěti výtisků. Autorem je zubní lékař a bývalý vedoucí redaktor *Albatrosu* Ludvík Souček, který je často přezdíván českým Dänikenem. Jeho původní tvorbou byla uměleckonaučná literatura a až později se začal zajímat o vědeckofantastickou literaturu. Základním charakteristickým znakem jeho děl je chybějící hranice mezi dětským a dospělým čtenářem. Nemůžeme tak jednoznačně říci, že Souček je autorem literatury pouze pro děti a mládež. Jako většina autorů z edice Karavana, byl i Souček vášnivým cestovatelem, a právě cesty se staly častou inspirací v jeho díle. Neméně důležitá byla i znalost přírodních věd. Ve svých knihách se blíží literatuře faktu a jeho prózy mají v mnoha případech charakter reportáže. Na úkor výčtu informací tak bývá beletristická stránka textu oslabena a nedočkáme se ani bohatých jazykových prostředků. Vše je v Součkových knihách popisováno jako fakt, který je skutečný. Mezi jeho největší bestsellery se řadí knihy *Tušení stínů* a *Tušení světla*.¹⁰³

¹⁰² ZHOŘ, Antonín. *Poctivý Abe*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 1956. s. 258

¹⁰³ CHALOUPEK, Otakar, MIRVALDOVÁ, Hana a kolektiv. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1985. s. 386-389.

Autorem obálky *Případu baskervillského psa* byl Jaroslav Fišer a o ilustraci se postaral Miroslav Váša. Dalo by se říci, že toto dílo je Součkovým rozbořem slavného detektivního příběhu od Arthura Conana Doyleho, hledá v něm vlastní spojitosti s místy a osobami z tohoto příběhu. Proto také, v první části knihy, nalezneme rozbor Sherlockova díla. Souček používá citace z originálu a na nich dokazuje ony spojitosti, které se doopravdy na území, kde se příběh odehrává, staly. Zmiňuje skutečné slavné osobnosti např. Alfreda Hitchcocka. Kniha se skládá ze dvou částí: Jitro čarodějů (7 kapitol) a Psi jako balvany (8 kapitol).

Strašidelný příběh se odehrává v roce 1968. Vystupuje v něm Součkův oblíbený hrdina Martin Anděl, tentokrát za sebe vyšle pátrat redaktora Karla, který se stává hlavním hrdinou knihy. Anděl se v knize objevuje pouze formou dopisů, ve kterých radí Karlovi. Zajímavá je skutečnost, že postava Anděla pochází ze socialistického Československa. Když se blíže nepřiblížený Rowe (jedna z postav) začne zajímat o možnost skutečné reality v díle Arthura Conana Doylea, nechce se obrátit na své kolegy, ale poprosí Československo, konkrétně Martina Anděla, jako věrohodnou osobu. Československo je stavěno do hrdinské role, od něhož se očekává pomoc a boj za pravdu. Můžeme sledovat ideové hodnoty tohoto díla už na začátku děje. Hlavní část příběhu se odehrává v Dartmooru, což je známá oblast blat a vřesovišť v Devonu v jihozápadní Anglii. Důležitou roli zde hraje i Stonehenge, tato záhadná stavba měla vzniknout jako obrana před příšerou z knihy. Prostředí příběhu je tedy reálné, což je jeden z mnoha faktů, které přispívají k věrohodnosti děje.

Během čtení této knihy se může čtenář zamýšlet nad některými neobvyklými skutečnostmi. Pro rozbor v naší práci je nezbytné, si ty nejdůležitější ukázat. I když je *Případ baskervillského psa* řazen mezi žánr vědeckofantastický, autor jako by na tuto skutečnost nepomýšlel a snažil se dokázat pravdivost příběhu. Můžeme říci, že toto dílo vybočuje z klasické řady knížek Karavany. Je tu sice motiv cesty hlavního hrdiny, který se má utkat s příšerou, ale ona příšera je popsána jako záhadná hmota. Není to nic konkrétního, dozvídáme se o ní jen to, že pochází z vesmíru, smrdí, podobá se kornoutu a je nazývána jako d'ábel Astarot. Další záhadnou postavou je Mikuláš. Je vždy oblečen v bílém a má nadpřirozené schopnosti, nejednou zachrání Karlovi život. Můžeme tedy sledovat, jak se zde prolínají prvky vědeckofantastické a fantastické, právě postava Mikuláše je fantastická. Přesto autor ve čtenáři vyvolává pocit pravdivosti.¹⁰⁴ Neobvyklou záležitostí je přítomnost ženy. Ve většině klasických příběhů z edice Karavana mají většinou ženy malou roli jako matky, nebo budoucí snoubenky,

¹⁰⁴ Tento pocit samozřejmě vnímáme jako pocit dětského čtenáře, který si ještě tolik neuvědomuje hranici mezi skutečným a smyšleným.

za kterými se hrdina vrací, nebo nemají roli žádnou. V této knize se ale objevuje Karlova snoubenka Barbara, a to v části nejdůležitější, kde společně zápasí s příšerou.

Celou knihu od začátku provází boj dobra proti zlu, a to je jeden z nejhlavnějších motivů naší edice. I když se tato kniha v některých případech vymyká z klasické řady knih Karavany, nejzákladnější téma je zde zastoupeno. Co bychom mohli považovat za další typický znak, který má *Případ baskervillského psa* společného s ostatními knihami edice, je napětí, barvitý popis prostředí a nebezpečí smrti. I když téma smrti je zde jen ve dvou případech, kdy Karel s Barbarou bojují proti příšeře, neprovází celou knihou.

Jednou ze základních otázek naší práce je, co kniha přinese čtenáři. *Případ baskervillského psa* seznámí čtenáře s nejednou záhadou v Anglii. Souček využívá toto nadčasové téma a předkládá ho čtenářům se stejnou fascinací, s jakou k záhadám sám přistupuje. Je nám přiblížena záhada Stonehenge, Machu Picchu a mnoho dalších. Důležitým faktem je, že hlavní hrdina je zástupce Martina Anděla, který je ztělesněním socialistického Československa a vzorem pro mladého čtenáře. Můžeme tedy pozorovat ideové zaměření tohoto díla, které je nám ovšem předkládáno nenásilně a dovolíme si tvrdit, že nepozorný čtenář si ho ani nevšimne.

Poklad na ostrově

Poklad na ostrově je klasický pirátský román z roku 1985. Autorem je britský spisovatel Robert Louis Stevenson, díky kterému mělo nejedno britské dítě hrůzu z klepání slepecké hole. Stevenson byl velmi oblíbený. Jeho *Poklad na ostrově* lze nalézt i pod názvem *Ostrov pokladů*. Poprvé byl publikován v anglickém časopise pro chlapce mezi lety 1881-1882, knižní verze se dočkáváme až v roce 1883.¹⁰⁵

Poklad na ostrově je bezpochyby určen starším chlapcům, najdeme v něm časté téma smrti a nahání nám strach. Stevensonova první dobrodružná kniha vznikla jako strašidelný příběh na dobrou noc pro jeho dvanáctiletého syna. Objevuje se zde původní mapa ostrova, překreslená Vladimírem Vokálkem, která byla podnětem pro napsání tohoto románu. O ostatní doprovodné ilustrace se postaral Karel Toman.

Hlavní hrdina a zároveň vypravěč je Jim Hawkins. Vypravěč se ovšem mění a na tři kapitoly se jím stává doktor. Pro srozumitelnost bylo totiž nutné popsat situace, kterých se Jim nezúčastnil. Je to příběh o výpravě za pokladem na základě objevené mapy zemřelého

¹⁰⁵ NOVOTNÝ, Vladimír. „Populární“ R. L. Stevenson a jeho české popularizace. In: KUDLÁČ, Antonín K. K. (eds.) a STUDENÝ, Jiří. *Pop & brak. Populární literatura v kontextu proměn literární kultury*. Pardubice: Univerzita Pardubice. 2014. s. 17-26. ISBN 978-80-7395-725-4.

námořníka. Už od začátku je zde přítomna smrt, která provází celou knihu. Při výpravě zemře několik členů posádky a často jsme svědky krvavých zranění, která jsou popsána do detailu (krvácející rány, probodnutí atd.). U postav se dočkáme bohatého popisu, jak vnějšího, tak vnitřního. Autor nezapomíná ani na popis prostředí a představuje nám například loď Hispaniolu nebo bohatou faunu na ostrově. Objevuje se zde i dostatek dialogů a vypravěč oslovuje čtenáře.

Kniha je obohacena námořnickým slangem, přináší nám tedy rozšíření slovní zásoby. Objevujeme zde slova jako škuner, palisáda a skrutlík. Dalším důkazem toho, že se jedná o četbu pro chlapce, je úplná absence ženských postav. O jedné se pouze krátce mluví. Příběh je napínavý a plný náhlých zvrátů. Než posádka dorazí do cíle, na lodi vypukne vzpoura mezi posádkou a piráty, kteří se vydávali za poctivé námořníky. Po připlutí na ostrov probíhají další boje mezi posádkou. Příběh je ještě více stagnován v momentě, kdy piráti místo pokladu najdou pouze prázdnou jámu. Během závěrečného boje umírají další a dozvídáme se, jak to tedy všechno bylo. Nakonec se domů vrací s pokladem pouze pět členů posádky, mezi nimi je i Jim. Poklad si mezi sebou řádně rozdělí a Jim na závěr dodává, že do takového nebezpečí by se už nikdy nevrhl. Přesto ví, že na ostrově je ještě část pokladu. Touto závěrečnou myšlenkou si z knihy odnášíme ponaučení, že je přednější život nežli bohatství.

Nadčasové téma plné dobrodružství je podloženo obyčejnou touhou po bohatství, v tomto případě pouze majetkovém. Avšak jak už jsme se zmiňovali, na konci knihy dojde k prozření a teprve po uskutečnění nebezpečné cesty, ztráty mnoha životů a vítězném zbohatnutí se dozvídáme, že to za to vlastně nestálo. Z příběhu tedy plyne ponaučení, ale dětem se žádného hlubšího přínosu, kromě toho zážitkového, nedostává.

Závěr

Cílem naší bakalářské práce byla analýza edice Karavany. Tuto analýzu jsme prováděli z hlediska autorského, žánrového a vydavatelského pomocí metody zkoumání literární kultury. V první kapitole jsme vytvořili základní historický přehled v letech 1945-1992, který je nezbytný pro pochopení situace československých nakladatelství v této době. Vytýčujeme nejdůležitější události v tomto období a těžkou situaci obyvatel. Jedním z hledisek analýzy edice Karavana, jimiž se naše práce zabývá, je hledisko vydavatelské. Představili jsme samotnou činnost nakladatelství a jejich nelehkou úlohu na našem trhu. Vlivem komunistického puče v roce 1948 byla nakladatelství stavěna do role propagátora socialismu a podrobována četným kontrolám. Dále se věnujeme samotnému *Státnímu nakladatelství dětské knihy*, které působilo od roku 1949 a v roce 1969 bylo přejmenováno na již známý *Albatros*. V této kapitole uvádíme šéfredaktory a jednotlivé redaktory, díky kterým lze sledovat, jak se vyvíjela politická situace a jaký měla dopad na nakladatelskou činnost. Například pod vedením Stanislava Neumanna můžeme pozorovat převahu socialistických děl a co se týče žánrového rozpětí, nakladatelství se drží při zemi. Oproti tomu s šéfredaktorem Karlem Novým přichází modernizace a uvolněnější atmosféra v redakci. Nezapomínáme představit jednotlivé edice, které v *SNDK* vycházely. Pro náš rozbor, je kromě Karavany, důležitá edice *Knihy odvahy a dobrodružství (KOD)*, která se Karavaně podobala nejen obsahem, ale i dobou vzniku. První kniha v edici KOD vyšla pouze čtyři roky před první knihou z Karavany. Neméně důležité jsou v dětské literatuře časopisy, které vykonávají funkci kritickou a informativní, zároveň dávají prostor literárním teoretikům. V tomto směru je nezbytné zmínit časopis *Zlatý máj*, který se jako jeden z mála zabýval teoretickou stránkou dětské literatury.

Třetí kapitola nese název *Populární literatura a literatura pro děti a mládež*. V první části představujeme pojem literární brak, jeho historii a odmítání této nízké literatury. Jedním z hlavních představitelů byly *Romány do kapsy*, na které se naše edice pokoušela navázat. Avšak redakce Karavany neměla v úmyslu pokračovat na úrovni rodokapsů, jak byla tato literatura, po vzniku týdeníku *Romány do kapsy*, pojmenována. Chtěla zábavnou četbu pojmout jinak, na vyšší úrovni. Následně se věnujeme vymezení pojmů populární literatura a literatura pro děti a mládež, kde uvádíme základní rozdíly mezi těmito literaturami. Odpovídáme na otázku, jakým způsobem se snažil socialismus vštěpovat hodnoty dětskému čtenáři a zároveň ukazujeme, jaká byla funkce LPDM od jejího vzniku. Co se týče populární literatury, zde odhalujeme její podstatu, a tou je především snaha zalíbit se co nejširšímu publiku.

Čtvrtá kapitola s názvem Edice Karavana je nejdůležitější částí naší práce. Zde se věnujeme samotnému výzkumu edice Karavana. S ohledem na čtenáře této práce se nejprve vracíme zpět do historie a seznamujeme ho se situací dobrodružné literatury v Československu. Zároveň tuto literaturu zkoumáme z hlediska historického a žánrového. Dostáváme se k jedné z nejdůležitějších otázek naší práce, a tou je, proč edice Karavana vznikla. Na tuto otázku jsme si museli odpovědět sami pomocí logiky. V roce 1944 přestaly vycházet *Romány do kapsy*. Tato dobrodružná četba se však stala velmi oblíbenou a čtenáři toužili po jejím pokračování. Vzhledem k tehdejší situaci po roce 1948 nebylo možné pokračovat na stejné vlně rodokapsů. Úkolem literatury bylo splnit ideové požadavky a obohatit dobrodružnou četbu jak z hlediska výchovného, tak vzdělávacího. A tak v roce 1958 vznikla Karavana, která tyto požadavky splňovala. Navazující otázkou je, jak těmto podmínkám dostála během své existence. K tomu se vracíme v kapitole Charakteristika vybraných děl edice Karavana.

Jednou z našich dalších otázek je, komu byla tato četba určena. Zpravidla byla pro děti ve věku od 9 do 15 let. K dobrodružným příběhům se však vrací i dospělí a vzpomínají na své dětství. V následující kapitole se zabýváme dítětem, jako čtenářem dobrodružné literatury. Zjišťujeme, že dítě je schopno si své problémy projektovat do příběhu v knize a pomocí hlavního hrdiny, nebo samotného děje, ho i vyřešit. Dítě neutíká od skutečného světa do smyšleného, ale díky fantazii se snaží pochopit svou realitu.

Následně se dostáváme k charakteristice jednotlivých žánrů edice Karavana. Tento rozbor je pro naši práci stěžejní, neboť jedním ze tří hledisek naší analýzy, je hledisko žánrové. Poslední hledisko je autorské, kterému věnujeme závěrečnou kapitolu, kde rozebíráme jednotlivá díla. Tato kapitola je rozdělena na dvě části, a to Knižní edice v letech 1958-1968 a Sešitová edice v letech 1967-1992. V těchto částech jsme představili celkem šest titulů, které jsme seřadili chronologicky podle data vydání. Jednotlivá díla vybíráme s ohledem na rovnoměrné zastoupení zahraničních a domácích autorů. Dalším kritériem pro výběr je snaha zastoupit co nejvíce žánrů a vyzdvihnout i ty, které se v edici objevují pouze jednou. Zároveň odpovídáme na otázku, proč v roce 1967 došlo ke změně formátu edice. Odpovědí je rostoucí touha po dobrodružné literatuře. Sešitová edice představuje levnější a dostupnější četbu, kterou si čtenáři žádali.

Společný motiv všech knih, kterým jsme se věnovali v rozboru, je cesta, která přináší obohacení buďto materiální, nebo zážitkové. Z příběhu většinou plyne ponaučení, že bohatství není důležitější než poznání, které si hrdinové z cesty přináší. Tento motiv cesty je příznačný, neboť název naší edice je Karavana a ve významu tohoto slova nalezneme skupinu lidí, která se vydává na dalekou cestu. Snažili jsme se sledovat, jak se v edici objevuje smrt, poněvadž se

jedná o literaturu pro děti a na základě toho určit, jestli je kniha pro nejmenší, nebo pro starší čtenáře.

Z knižní edice jsme vybrali dílo *Ostrov draků* od Františka Běhounka, jež zahájilo první úspěšnou etapu edice Karavana. Kritériem pro výběr tohoto spisovatele byla kvalitní tvorba podložená vědeckým vzděláním. *Ostrov draků* se stal vzorovým dílem edice Karavana, neboť splňoval ideologicko-didaktické požadavky. Formou zábavné četby Běhounek dokázal předat dětem vědomosti z oblasti přírodovědy a zároveň vyzdvihnout hodnotu práce. Skloubil zábavnou četbu se vzdělávacím podtextem, čímž splňoval tehdejší podmínky, které socialismus nastolil. Další knihou v knižní edici je soubor povídek z oblasti života zvířat. *Moji známí z divočiny* od Ernest Thompson Setona je jeden z mála výboru povídek edice Karavana, a právě proto jsme ho vybrali. Jedná se zároveň o dílo, které v naší edici vyšlo třikrát, tudíž je zřejmé, že se jedná o jednu z nejoblíbenějších knih. Dovolujeme si tento titul zařadit do četby pro nejmenší. Poslední knihou z první části je *Cesta do středu země* od Julese Verna. Tento francouzský spisovatel, patřící mezi nejznámější v dětské četbě, se v naší edici objevuje celkem sedmnáctkrát. Je považován za zakladatele vědeckofantastické literatury a v naší práci nesmí chybět. Jeho tvorba je přínosná z hlediska vzdělávacího a zábavného, protože ve svých dobrodružných příbězích předává dětem informace z oblasti vědy a zeměpisu. Přítomnost Julese Verna považujeme za stálý příjem vzdělávací funkce, kterou edice nabízí.

V sešitové edici jsme si vybrali dva domácí a jednoho zahraničního autora. Jako první je životopisný román *Poctivý Abe* od Antonína Zhoře. Je to jediný životopis v naší edici, a proto jsme se jím zabývali podrobněji. Antonín Zhoř dokázal pomocí krásného příběhu popsat složitou životní cestu amerického prezidenta Abrahama Lincolna. *Poctivý Abe* nám předkládá historický obraz občanské války Severu proti Jihu, která se odehrála v devatenáctém století. Za představitele detektivního románu jsme zvolili Ludvíka Součka, který ve svých knihách kombinuje žánry vědeckofantastické a detektivní. Pomocí znalostí přírodních věd a fantazie řeší celosvětově známé záhady, tudíž se i s tímto spisovatelem podíváme za hranice našeho státu. Dílo *Případ baskervillského psa* je Součkovým rozbořem slavného detektivního příběhu Sherlocka Holmese, ve kterém se snaží dokázat možnou skutečnost existence anglické příšery. Pozorný čtenář si všimne, že Souček vyzdvihuje postavení Československa v Evropě. Z řad pirátských románů jsme zvolili *Poklad na ostrově* od Roberta Louise Stevenson. Tento strašidelný příběh je určený starším chlapcům, neboť je v něm časté téma smrti a nedá se říci, že by nás četba této knihy obohatila z jiného hlediska než zábavného. Ale i taková byla Karavana, nesnažila se splnit jen ideové požadavky, ale i požadavky dětského čtenáře, který toužil po dobrodružství v dalekých krajinách.

V době existence edice Karavana bylo Československo kvůli komunistickému režimu omezováno v nakladatelské činnosti. Některé literatury se dostávaly do pozadí, což se nedá říci o literatuře pro děti a mládež. Tato literatura byla velmi protěžována a stala se nástrojem propagandy. LPDM měla mít nejen vzdělávací funkci. O tom svědčí i výběr autorů, jež měl obsahovat ty nejkvalitnější. Z našeho pohledu edice dostala svým předsevzetím splňovat ideologicko-didaktické požadavky, ale snažila se, v rámci možností, jít vlastní cestou. Například nabízela i zahraniční autory a většina příběhů se odehrávala v cizině. Hlavním důvodem jejího vzniku, byla snaha uspokojit touhu po dobrodružné literatuře. Představovala široké žánrové rozpětí, aby si mohl vybrat každý. Edice Karavana dokázala dětského čtenáře obohatit o krásný zážitek z četby. Navštívil exotické kraje naší planety, sváděl boj s piráty na moři a díky těmto příběhům se dokázal vzdělat v několika oblastech.

Knihy edice Karavana se staly důležitou součástí dítěte v druhé polovině dvacátého století. Redakce si toho byla vědoma, a proto ke své práci přistupovala zodpovědně. Snažila se do popředí dostat autory, kteří dokáží dětského čtenáře obohatit po všech důležitých stránkách. Autory, kteří nejen pobaví, ale i poučí. Právě proto se v edici nejčastěji objevuje Jules Verne. Čtenář této literatury touží po dobrodružství, která mu pomáhají na chvíli utéct od skutečného světa. V těchto knížkách však nenajde pouze únik, ale i vysvětlení a odpovědi na otázky, které ještě nechápe. Může se v ní identifikovat a pomocí hlavního hrdiny vyřešit své problémy. Nenásilnou formou se dozvídá zajímavé informace z oblasti vědy, rozvíjí si paměť a fantazii. Edice Karavana dokazuje, že literatura pro děti a mládež nezastává pouze funkci zábavnou, ale i další přínosné funkce. Přesně tak tomu chtěl dobový systém a edice tyto požadavky naplnila. Tato práce je důkazem, že Karavana se symbolicky vydala zlatou střední cestou a dokázala vyhovět jak režimu, tak dětskému čtenáři.

Bibliografie

Primární literatura

BĚHOUNEK, František. *Ostrov draků*. Praha: SNDK, 1963. 156 s.

SETON, Ernest Thompson. *Moji známí z divočiny: výběr povídek*. Praha: Albatros, 1984. 62 s.

SOUČEK, Ludvík. *Případ baskervillského psa*. Praha: Albatros, 1972. 79 s.

STEVENSON, Robert Louis. *Ostrov pokladů*. Praha: Odeon, 1967. 187 s.

VERNE, Jules. *Cesta do středu země*. Praha: SNDK, 1965. 350 s.

ZHOŘ, Antonín. *Poctivý Abe*. Praha: SNDK, 1956. 259 s.

Sekundární literatura

CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. Brno: Host. 2008, 471 s. ISBN 978-80-7294-342-5.

ČEŇKOVÁ, Jana a kolektiv. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál. 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095.

GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha. 1984. 245 s.

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*. Praha: Libri. 2007. 378 s. ISBN 978-80-7277-165-3.

CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros. 1976. 128 s.

CHALOUPKA, Otakar a VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1984. 539 s.

CHALOUPKA, Otakar, MIRVALDOVÁ, Hana a kolektiv. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros. 1985. 480 s.

CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros. 1982. 572 s.

JANOUSEK, Pavel a kolektiv. *Přehledné dějiny české literatury 1948-1989*. Praha: Academia, 2012. 487 s. ISBN 978-80-200-2057-4.

JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938-1951*. Brno: Host. 2004, 412 s. ISBN 80-7294-129-1.

KOREJS, Milan a SVOBODA, Vladimír. *Průvodce po státním nakladatelství dětské knihy: k desetiletí práce SNDK*. Praha: SNDK, 1959.

KUDLÁČ, Antonín K. K. a STUDENÝ, Jiří. (eds.) *Pop & brak. Populární literatura v kontextu proměn literární kultury*. Pardubice: Univerzita Pardubice. 2014. 107 s. ISBN 978-80-7395-725-4.

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kolektiv. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

PACNER, Miroslav. *Albatros 25: k 25. výročí nakladatelství*. Praha: Albatros, 1974.

PŘIBÁŇ, Michal a kolektiv. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. 649 s. ISBN 978-80-200-2407-7.

SLABÝ, Zdeněk Karel, HEŘMAN, Zdeněk a kolektiv. *Rozpory a výhry dnešní dětské knihy: Studie a články o aktuálních otázkách lit. pro děti*. Praha: SNDK. 1962. 287 s.

SVOBODA, Richard. *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945: sborník referátů z literární konference 40. Bezručovy Opavy (16.-18.9.1997)*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998. 133 s. ISBN 80-85778-20-3.

ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. 499 s. ISBN 978-80-200-2404-6.

Časopisecké a novinové zdroje

GENČIOVÁ, Miroslava. *Žánrové oblasti, žánry a žánrové formy v literatuře pro děti a mládež*. In: *Zlatý máj* 22, 1978, č. 9, s. 601-607.

HALOUN, Karel. Knižní edice-Z pohádky do pohádky, Knihy odvahy a dobrodružství, Karavana, Podivuhodné cesty, Oko. In: *Revolver Revue: Kulturní magazín* 30, 2015. s. 161-168. ISSN 1210-2881.

PÍREK, Zdeněk. Karavana bilancující a hledající. In: *Zlatý máj*. 1979, č. 8, ISSN 0044-4871.

STANOVSKÝ, Vladislav. *Nad plánem SNDK*. In: *Zlatý máj*. 1996, č. 5, s. 245. bez ISSN.

Únorové události roku 1948... In: *Zlatý máj*. 1978. č.2, s. 75. bez ISSN.

Internetové zdroje

Albatros [online]. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.albatros.cz/o-nas/kmc>

SETON, Ernest Thompson. *Moji známí z divočiny*. [online]. [cit. 2017-12-12]. Viz: <https://www.databazeknih.cz/knihy/moji-znami-z-divociny-29021>

SVOBODA, Richard. *Štěpnice*. Slovník české literatury [online]. 2002. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=225&hl=%C5%A1%C4%9Bpnice+>

SVOBODA, Richard. *Zlatý máj*. Slovník české literatury [online]. 2002. [cit. 2017-12-12]. Viz: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=241>

Summary

The aim of the bachelor thesis is the analysis of the Karavana edition from the genre, editorial and author point of view. This edition used to be published in the publishing house called Státní nakladatelství dětské knihy which was renamed to Albatros in 1969. More than 200 books were published in the Karavana edition. We can divide its existence into two phases – the bookish one from 1958-1968 and the paperback one from 1967-1992. Domestic and even foreign authors acted there and it was focused mainly on literature for children and youth which means especially adventurous genres, sci-fi and war novels appeared.

The first chapter focuses on a cultural situation in Czechoslovakia in 1945-1992. 1958 is the year which divides this chapter – the year when the Karavana edition started to issue. We emphasize the most crucial historical events and how the publishing was influenced in the second half of 20th century.

The second chapter aims at Státní nakladatelství dětské knihy and its activity. Editors and editors-in-chief are mentioned in this chapter and thanks to them it is possible to see how the political situation was evolving and the impact it had on the publishing activity. We are interested in magazines and other editions which focused on literature for children and youth.

The fourth and the most important chapter talks about the analysis of the Karavana edition. We describe its establishment, answer the questions why the edition was established and what its meaning was. We also present a characteristic reader of adventurous literature and then the characteristic of various genres follows. Another part of the chapter is dedicated to the analysis of six titles which we have chosen and put in order chronologically. We tried to mention as many genres as possible and focus on domestic as well as foreign authors. The books we have chosen from the bookish edition: *Ostrov draků* by František Běhounek, *Moji známí z divočiny* by Ernest Thompson Seton, *Cesta do středu země* by Jules Vern and from the paperback edition: *Poctivý Abe* by Antonín Zhoř, *Případ baskervillského psa* by Ludvík Souček and the last one *Poklad na ostrově* by Robert Louise Stevenson.

We are trying to observe the impact of the books on a child reader. Whether the book has an educational character or not and if it is educationally beneficial and how the ideological requirements of that time period are met. We have found out the books from the edition are beneficial. A child receives interesting information from a field of science in a funny way and his memory is developed at the same time. The Karavana managed to meet the needs of the regime as well as a child's reader.